

Č

HRVOJE JURIĆ Una

– dobra i najbolja

– Nije, dakle, Una

jedna ili jedina, nego je *dobra* ili *najbolja*.

„Mitološka istina”

ponekad je utjecajnije

od „znanstvene

istine”, ali na to se,

barem u ovom slučaju,

ne bismo trebali žaliti.

Nije loše znati da je

Una *dobra i najbolja*,

ali to što unski narod

smatra da je Una *jedna*

i jedina još je bolje.

Midhat Ajanović Ajan

RIJEČ UREDNIKA
Bosiljko Domazet

Vrelo Une

LJETNI su mjeseci, zar ne, oni u kojima mediji bilježe lagodna zbivanja, od gužvi na graničnim prijelazima, vremenske prognoze s ponekim ljetnim olujama do primorskih mjesta u kojima se na plažama traži *mjesto više*.

Tako je zamalo, gotovo *ispod radara* prošla srpanjska buka bagera i građevinske operative nedaleko od vrela Une. Rijeke jedne, jedine ili jedinstvene, ili pak dobre ili najbolje - prvo značenje njezina imena kazuje mit o rimskom vojniku koji ju je onomad ugledao, a potomje su zabilježili srednjovjekovni dokumenti.

Krajem srpnja tek se ponešto pisalo i govorilo o radovima na izgradnji mini hidrocentrale na tom području, nedaleko od samog vrela Une. Zbog radova koje je investitor poduzeo na lokaciji Vrela rijeka je postala zamućena, dio mještana je u jednom trenutku ostao bez dotoka vode iz starog seoskog vodovoda, srušena je stara mlinica, kao i dio stabala koja su krasila desnu obalu Une.

Vrelo rijeke Une hidrološki je spomenik prirode. Naime, područje obuhvata njezina izvora zaštićeni je spomenik prirode prema rješenju od 20. veljače 1968. koje je donijela tadašnja Socijalistička Republika Hrvatska, odnosno Republički zavod za zaštitu prirode iz Zagreba. Najzad, ovaj je lokacija zaštićena u okviru ekološke mreže Natura 2000. koja je osnovana kako bi očuvala najvrjednije i najugroženije vrste i staništa Europe. Ekološka mreža Natura 2000 danas je najveća mreža zaštićenih područja na svijetu i temelj sustava zaštite prirode u Europskoj uniji.

Krenuli su prosvjedi stanovnika, udruga i pojedinaca iz Hrvatske i BiH, ali i kasnije *loptanje* među institucijama o tome tko je odobrio radove i kako je investitor dobio građevinsku dozvolu jer je utvrđeno da „prije podnošenja zahtjeva za izdavanje rješenja o izmjeni i/ili dopuni lokacijske dozvole 2015. nije proveden postupak prethodne ocjene prihvatljivosti zahvata za ekološku mrežu sukladno odredbama Zakona o zaštiti prirode”.

Državni inspektorat je sredinom kolovoza protiv investitora hidroelektrane pokrenuo upravni postupak i zabranio radove na izgradnji jer nisu provedene ocjene prihvatljivosti za područje ekološke mreže. Sanacija učinjene štete na okolišu također je bila predviđena, ali pitanje je kada će to započeti.

O tome, puno ozbiljnije i šire, na primjeru rijeke Une kroz tekst Hrvoja Jurića govorimo o socijalnoj i ekološkoj drami, posvećujući ovoj temi sadržaj cijelog broja.

IMPRESSUM

BOŠNJAČKI GLAS Informativno glasilo Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske ISSN: 1846-3215

Izdavač Bošnjačka nacionalna zajednica Hrvatske • **Za izdavača** Hase Salihović • **Glavni i odgovorni urednik** Bosiljko Domazet • **Zamjenici glavnog urednika** Sead Berberović, Mirela Čaušević • **Tehnički i grafički urednik** Srećko Brdovčak Mac • **Fotografije u ovom broju** Nikola Šolić • **Dizajn** Damir Bralić i Andrija Mudnić • **Prijelom** Ivana Franjić Jelača • **Tisak** Grafomark d.o.o., Zagreb • **Naklada** 800

Tiskano uz financijsku potporu iz Državnog proračuna RH posredovanjem Savjeta za nacionalne manjine.

Tekstovi koje objavljujemo izražavaju stavove samih autora, a ne redakcije ili nakladnika. Misija časopisa je prenositi mišljenja i stavove o raznolikim problemima i zbivanjima te tako pridonijeti uspostavljanju dijaloga. Pozivamo vas da nam šaljete svoje radove, tekstove i fotografije na mail bosnjackiglas@gmail.com Posjetite www.bnzh.hr i **FB Bosnjacki glas BNZH**.

Piše:
Hrvoje Jurić
Fotografije:
Nikola Šolić

Una – dobra i najbolja

„UNA – jedna i jedina”. Tu frazu često nalazimo u tekstovima i knjigama o rijeci Uni, a osobito je omiljena u turističkim prospektima i sličnim publikacijama koje reklamiraju Unu, Pounje i pounjska mjesta na čelu s Bihaćem. Međutim, nije to samo literarni ukras i turistički slogan, nego i sintagma koju nerijetko, punih usta i punih srca, u raznim prilikama, izgovaraju Pounjani, ljudi koji žive uz Unu i s Unom, izražavajući svoju posebnu povezanost s tom rijekom i naglašavajući da se u odnosu između ljudi, rijeke i riječne okoline ne radi samo o „suživotu”, nego o *životu*, životu kojega ne bi bilo bez te rijeke, bez Une. Jedna druga sintagma, „Una – izvor života”, potkrepa je one prve. Tako predodžba rijeke i odnos prema rijeci izviru iz riječi i u nju, u kružnom toku prirode i kulture, uviru. A riječ i smisao koji se u riječ upisuje izviru iz legende i u nju uviru.

Naime, priča se da je ova rijeka dobila ime kad je, u ono vrijeme, jedan rimski vojnik, umoran od putovanja i bojeva, a tražeći mjesto za odmor, okrepu i počinak, izbio na obale rijeke te zapanjen njezinom ljepotom i izdašnošću uzviknuo „Una!”, što na latinskom znači „jedna”, misleći zapravo „una et unica”, „jedna i jedina”, odnosno „jedinstvena”. Kao sve legende, tako je i ova pokušaj da se racionalizira, logično ispriповijeda i usput pomalo romantizira ono nepoznato u nedoglednoj povijesti. Kao sve legende, tako je i ova vrlo nepouzdana. Ustvari je netočna. Za razliku od Dunava, Save, Drave ili Kupe, Unino ime nema veze s Rimljanima i najvjerojatnije je slavenskoga porijekla. Kako uvjerljivo pokazuje **Dubravka Ivšić**, hrvatska stručnjakinja za etimologiju, onomastiku i toponimiju („Predslavenski hidronimi na području Republike Hrvatske koji nisu posvjedočeni u latinskim vrelima”, *Folia onomastica Croatica*, 24/2015, str. 43–71), latinski oblik imena rijeke Une zabilježen je tek u srednjovjekovnim dokumentima, i to – navedeno po učestalosti – kao „Wn”, „Vn”, „Wen”, „Wouna”, „Un”, „Hun”, „Vna” i „Wouna”, češće u muškom nego u ženskom rodu. Moguće je da je ime izvedeno od slavenskog pridjeva, odnosno sufiksa „*unb”, što znači „dobar”, po čemu bi Una bila imenjakinja druge kraške rijeke koja se (nedvojbeno slavenski) naziva Dobra, a koja izvire, teče, ponire, ponovno izvire i uvire u središnjoj Hrvatskoj, te je jednako hladna kao Una.

Nije, dakle, Una *jedna* ili *jedina*, nego je *dobra* ili *najbolja*. „Mitološka istina” ponekad je utjecajnija od „znanstvene istine”, ali na to se, barem u ovom slučaju, ne bismo trebali žaliti. Nije loše znati da je Una *dobra* i *najbolja*, ali to što unski narod smatra da je Una *jedna* i *jedina* još je bolje. Takva, „jedna i jedina”, ona

„...“

samo lebdim,
sav prosjan
tom Unom,
tim neviđenim
čudom, za koje bi
jedino znao reći
ljepota, ljepota,
malo mi očiju
da gledam,
malo mi pluća
da dišem.
Bila je to moja prva
(i takva posljednja),
najljepša,
neuporediva,
nezaboravna
i neiskaziva
rijeka.
Senzacija ta
možda bi se
mogla uporediti
jedino sa
prvom
zrakom
svjetlosti
(...)

i u hipertehniciziranom dobu egzistira u svijesti mnogih ljudi i njihovoj kulturi života kao čudnovato mitološko biće čije je postojanje nalik postojanju bogova u koje se vjeruje, a to što ju se svakodnevno može osjetilno iskusiti ne oduzima ništa od njezine misterioznosti, baš kao u negdašnjim paganskim religijama.

Zato nije čudno to što je Une mnogo više u umjetničkim, likovnim i literarnim djelima negoli u znanstvenim raspravama, jer umjetnost, a posebno poezija, svojom specifičnom refleksijom i izrazom može evocirati ono mitsko-religijsko u srazu čovjeka i prirode, dokučiti ono nedokučivo i iskazati ono neiskazivo. Izvrstan je primjer za to esej „Iz smaragda Une“ našeg pisca *Skendera Kulenovića* (1910.–1978.), potaknut romanom *Grozdanin kikut* Hamze Hume, a natopljen Unom. Na samo dvije stranice tog teksta Kulenović nudi i refleksiju o poeziji i poetsku refleksiju o Uni, sljubljuje teorijsko i pjesničko, bešavno uvezuje diskurzivno i nediskurzivno, propozicionalno i nepropozicionalno. Vrijedi navesti opsežniji odlomak jer on na opojan način govori i o pojnosti Une i o mogućem govoru o Uni:

„... samo lebdim, sav prosjan tom Unom, tim neviđenim čudom, za koje bi jedino znao reći *ljepota, ljepota*, malo mi očiju da gledam, malo mi pluća da dišem. Bila je to moja prva (i takva posljednja), najljepša, neuporediva, nezaboravna i neiskaziva rijeka. Senzacija ta možda bi se mogla uporediti jedino sa prvom zrakom svjetlosti i prvom kapi majčinog mlijeka, kad one ne bi ostajale u tmini koja prethodi našem pamćenju. (...) Čitajući poslije svakovrsne stihove i najrazličitije rasprave o njima, često sam se sjećao one svoje neopisive rijeke koja se prvi put zasmaragdila potpuno bijelom hartijom moga djetinjstva. Ova moja Una uživljavala me, više nego sva ta štiva, u onu maniju, ili onaj grč, pjesnikâ da vide i objelodane jedan svijet nikad viđen, uvijek nov, nov i onda kad je ogrezao u poznato, i da pri tom između njih i onog što se u njih upija ne bude ništa nego samo čarolija pjesničke krede i *tabula rasa*, njen u beskraj otvoreni prostor, a između pjesme i onoga ko je upija ništa nego pjesma sama, takva kakva je bila ta moja rijeka. (...) Pjesnik, onaj autentični, neuporediv je topograf ‘onog unutrašnjeg’ u nama i isto tako neuporediv seizmograf ‘onog spoljnog’ oko nas. To ‘unutarnje’ džungla je i maglina, i što duže trajemo, sve to veća, a i ‘spoljnje’ je neprozirna, i još uvijek suverena, jača od nas, kora zemaljska, koja neprekidno treperi od potresa, stalno pomjerajući i onaj ‘svijet u nama’, te je tako poezija vječito osuđena, ili usrećena, da stoji pred tminama novoga i da rađa zvijezde iz haosa. Tako, ni autentični poetski ispis svega toga nikada nije bio niti može biti prepis onoga poetski već ispisanoga, ni usavršeniji ni savršen prepis, i tako između pjesnikovog topografskog pera, pjesnikove seizmografske igle i čiste hartije ne može biti ništa drugo nego samo slobodan, ravan, ničim skrenut dodir (iako to pero i iglu drži i njima ravna u pjesniku ruka čovjekova, koja je tvoračka tvorevina ogromne evolucije

i empirije).” (Skender Kulenović, „Iz smaragda Une. *Grozdanic kikat* Hamze Hume”, u: Skender Kulenović, *Pjesme. Ogledi*, Preporod, Sarajevo, 2006., str. 315–316.)

Uglavnom, čak i nakon što smo – prema dominantnom zapadnjačkom civilizacijskom narativu – nadišli mitove te preko religije došli do filozofije, da bismo u modernom i suvremenom dobu prešli na razinu (egzaktne) znanosti, mitovi ne prestaju biti važni i još uvijek imaju i deskriptivnu i normativnu funkciju. S jedne strane, mitovi su važni jer, ako prežive stoljeća i tisućljeća, objašnjavaju neke naše predodžbe i obrasce ponašanja koji su još uvijek prisutni, ali su oni „nesuvremeni” i stoga nerazumljivi ili se čak čine posve iracionalnima iz perspektive danas vladajuće forme racionalnosti. S druge pak strane, mitovi su važni jer

prenose svezvremenske i mjerodavne poruke koje su bitne za neku zajednicu u moralnom, socijalnom i kulturnom pogledu.

Recimo, druga legenda o Uni – ona o njezinom nastanku i nastanku bihačke doline. Ovako je, u publikaciji *Bihać – Una* (Turistički savez Bihać, Bihać, 1984.), preporučava **Boško Marjanović**:

„U pradávnog doba bilo je tu veliko jezero. Na okolnim brdima, zaraslim šumom, živjela su stočarska plemena, a jezerom plovili njihovi splavovi i čamci. Jednog dana odluče da probiju prirodnu branu baš na mjestu gdje su sada slapovi Kostela, puste jezersku vodu da otekne na sjever i tako dobiju dolinu s rijekom i plodnim njivama. Svojski se prihvate da uklone branu od zemlje i kamena. Radilo se dugo, a posao je polako napredovao. Kada su već odvalili toliko gromada da snaga jezerske vode lako može i sama provaliti, pobjegli su se da mogu stradati svi koji tu rade. Dogovore se onda ovako – od sada će brdo potkopavati samo starci koji su navršili šezdeset godina. I bude tako. Nakon nekog vremena provali bujica i odnese u nepovrat ostatke brda i starce. Sva jezerska voda s vremenom otekla je kanjonom na sjever, a ostali su samo modroplava rijeka i plodna dolina, u koju su se spustila plemena tog pradávnog naroda...”

NARAVOUČENIJE ove legende moglo bi glasiti ovako: ako su se pradávnog ljudi žrtvovali za nastanak Une, onda bismo se mi današnji trebali na neki način žrtvovati za njezin opstanak. U najmanju ruku, ne bismo se smjeli odnositi prema njoj kao da je ona tu samo zbog nas koji uz rijeku obitavamo tek nekoliko desetljeća ili stoljeća. A zbog isprepletenosti prirode i kulture, ova bi nam legenda također mogla poručiti da poštujući rijeku poštujemo i svoje pretke, odnosno prethodne generacije koje su živjele na Uni i sačuvala Unu za nas.

„U pradavno
doba bilo je tu
veliko jezero.
Na okolnim
brdima,
zaraslim
šumom,
živjela su
stočarska
plemena,
a jezerom
plovili njihovi
splavovi i
čamci. Jednog
dana odluče
da probiju
prirodnu
branu baš na
mjestu gdje su
sada slapovi
Kostela, puste
jezersku vodu
da otekne na
sjever i tako
dobiju dolinu
s rijekom
i plodnim
njivama...

Dakle, i iz ovog mita mogli bismo nešto naučiti, premda je on znanstveno, činjenično netočan, jer znamo da rijeka Una ima izvor koji se nalazi u Lici, odnosno Hrvatskoj, kod sela Donja Suvaja u blizini Srba; *vrelo Une* – bezdan istražen do dubine od 248 metara, što ga čini jednim od najdubljih riječnih izvora u Europi, a možda i na svijetu – nakon kojeg Una, napajajući se drugim izvorima i pritokama, uzbuđljivo teče dvjestotinjak kilometara krajevima Hrvatske i Bosne te granicom Hrvatske i Bosne, sve do ušća u Savu kod Jasenovca.

MINI-HIDROCENTRALA S MAKSI-ŠTETOM

UPRAVO su taj izvor i područje oko njega ovih dana, u ljeto 2024. godine, dospjeli u veliku, a možda i najveću opasnost do sada, što zasigurno, iako na nepredvidljive načine, dugoročno ugrožava cijelu rijeku i s njome sraslu floru i faunu, biotope i ekotope, te ljudske zajednice koje žive u širokom slivu Une. Naime, na tom su mjestu početkom srpnja 2024. započeli radovi na izgradnji mini-hidrocentrale „Una-mlin” te je lokalno stanovništvo ostalo bez pitke vode, porušena su stabla, razrovano je zemljište i, što je najgore, narušen je vodotok rijeke i zamućena je riječna voda, a to – ponovimo i podcrtajmo – zacijelo ima ogromne posljedice za životinjski i biljni svijet, koje bi tek trebalo istraživati.

Investitor, tvrtka Pipra d.o.o. i izvođač radova, tvrtka Starac d.o.o. (neka im ime i u ovom tekstu bude istaknuto, zapamćeno i javno osramoćeno!) započeli su radove sa tko zna kako ishodenom lokacijskom i građevinskom dozvolom, ali bez dokumenta koji je u ovom slučaju osobito važan, a to je ekološka studija, tj. ocjena prihvatljivosti ovog zahvata za prirodni okoliš. Akcija je, dakle, nesumnjivo nelegalna, ali važnije je utvrditi je li uopće legalna. Ima li ikakva (barem ekonomskog, ako već ne ekološkog) opravdanja za izgradnju ove hidrocentrale? Budući da bi ova hidrocentrala proizvodila vrlo male količine električne energije, omjer ekološke štete i ekonomske koristi jasno ukazuje na neisplativost ovog projekta – osim za uključene poduzetnike, dakako. A možda i za neke druge, trenutno misteriozne subjekte. Uglavnom, radi se o *mini-hidrocentrali s maks-i-štetom*, što se zapravo odnosi na sve mini-hidrocentrale, kako su to 2019. godine sažeto i upečatljivo prikazali *Sonja Stojadinović* i *Ivor Fuka* u svom članku „Mini hidroelektrane: mala korist za veliko uništavanje prirode” (*Lupiga*, 19. 11. 2019., <https://www.lupiga.com/vijesti/mini-hidroelektrane-mala-korist-za-veliko-unistavanje-prirode>).

Nekoliko je „neobičnih” stvari koje ovdje na prvi pogled upadaju u oči. Najprije Općina Gračac i Zadarska županija, zatim barem dva nadležna ministarstva Republike Hrvatske, a naposljetku i druge državne institucije morali bi odgovoriti na pitanje kako su radovi uopće mogli početi bez ključnog dokumenta, onog o okolišnoj prihvatljivosti ovog projekta, te tko je to, na koji način i zašto odobrio? Nadalje, pitanje je kako se moglo dogoditi da se takav jedan projekt uopće zamisli, a potom i počne realizirati u području koje je pod posebnom paskom Europske unije, a time i Republike Hrvatske – u

području koje je zaštićeno u sklopu ekološke mreže *Natura 2000*, koja obuhvaća područja važna za očuvanje ugroženih vrsta i stanišnih tipova na teritoriju Europske unije? Usput se može ukazati i na začudnu činjenicu da je ova uništavalačka akcija u Hrvatskoj, kao državi članici Europske unije, poduzeta netom nakon što je 17. lipnja 2024. godine Vijeće Europske unije usvojilo Zakon o obnovi prirode, koji je stupio na snagu 18. kolovoza 2024., a koji nalaže ne samo zaustavljanje i daljnje sprečavanje degradiranja specifičnih i osjetljivih ekosistema nego i obnavljanje degradiranih ekosistema (*Nature Restoration Law*, https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/nature-restoration-law_en).

Sve u svemu, puknuo je još jedan gnojni čir hrvatske privrede i politike, tipičan po svemu, jer u ovom gnoju nalazimo i „kontroverzne poduzetnike” što je često eufemizam za ambiciozne i spretne kriminalce, i mutne administrativno-birokratske procedure, iza kojih se najčešće kriju koruptivne radnje i podrška nekih državnih dužnosnika i službenika i pogodovanje privatnom interesu nauštrb javnog i zajedničkog dobra.

ZNAKOVIT je profil vlasnika obiju tvrtki uključenih u izgradnju hidrocentrale „Una-mlin”, a to je Saša Svalina koji je, uz Pipru d.o.o. (tvrtku registriranu za proizvodnju električne energije) i Starca d.o.o. (tvrtku registriranu za rezanje, oblikovanje i obradu kamena), vlasnik još nekoliko firmi kao što su White Rock d.o.o. (vađenje ukrasnoga kamena i kamena za gradnju, vapnenca, gipsa, krede i škrljevca) i Zemlja i more d.o.o. (kupnja i prodaja vlastitih nekretnina). A ni to nije sve jer Svalina je također vlasnik tvrtke Precious metals d.o.o. (trgovina na veliko metalima i metalnim rudama) te direktor hrvatske Grupe Toranj, čiji je vlasnik njegova američka tvrtka S&G Brothers (s inicijalima Saše i brata mu Gordona) koja se bavi trgovanjem plemenitim metalima i dragim kamenjem, uključujući prodaju zlatnih poluga i dijamanta iz Venezuele i Brazila pod „vrlo zanimljivim uvjetima” (Bojan Bajgorić Šantić, „Čime se bave investitori u hidroelektranu na Uni koja je uzbunila javnost? Zlato, dijamanti, hotel...”, *Forbes Hrvatska*, 9. 8. 2024., <https://forbes.ninfo.hr/aktualno/cime-se-bave-investitori-u-hidroelektranu-na-uni-koja-je-uzbunila-javnost-zlato-dijamanti-hotel/>).

IRONIČNO je da „smaragdnu rijeku” trži trgovac dragim kamenjem te kupac i prodavač nekretnina, čije se ime pojavljuje u mnogim „društvima s ograničenom odgovornošću”. No nije to jedina znakovitost ovdje, jer Una je Svalinu spojila i s političkim „društvima s ograničenom odgovornošću”, tj. bez ikakve odgovornosti. Svalini je, naime, suglasnost za izgradnju hidrocentrale dala Općina Gračac kad je njezina načelnica bila **Nataša Turbić** iz Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), one stranke koja je 2021. godine pravomoćno osuđena za izvlačenje novca iz državnih institucija i državnih tvrtki, što ju, u nadrealističkom igrokazu pod naslovom „Republika Hrvatska”, ne sprečava da i dalje vlada i nacionalno i lokalno. Elem, ova je hadezeovska „kontroverzna političarka”, zlorabeći svoju poziciju moći, bila upletena u barem jedan „kontroverzni projekt”. Ili, u prijevodu na razumljiviji jezik, ona je kriminalka koja se, prema vlastitom priznanju, bavila lukrativnim

3

G

lopovlukom. U međuvremenu je uhapšena, suđena i osuđena zbog svoje uloge u velikoj hrvatskoj kriminalno-gospodarsko-političkoj „aferi Vjetroelektrane”. Ponovimo gradivo: osuđena je na djelomičnu uvjetnu zatvorsku kaznu od godinu i pol zatvora (s uvjetom da u roku od četiri godine ne počini novo kazneno djelo) te sporednu novčanu kaznu od 10 000 eura, a oduzeto joj je i 5500 eura koje je stekla protupravno kad je primila mito radi namještanja natječaja za zakup poljoprivrednog zemljišta za uzgoj stoke na krškim pašnjacima, na zahtjev druge „kontroverzne političarke”, također hadezeovke, Josipe Rimac („Bivša načelnica Gračaca Nataša Turbić priznala krivnju, icipola godine u zatvor”, *O57 info*, 19. 5. 2023., <https://www.o57info.hr/vijesti/2023-05-19/bivsa-nacelnica-gracaca-natasa-turbic-priznala-krivnju-icipola-godine-u-zatvor/>).

Tako je Saša Svalina, sa svojim društvima s ograničenom odgovornošću, upao u loše društvo. *In dubio pro reo*, iliti *pod presumpcijom nevinosti*, ne možemo tvrditi da su Svalina i Turbić udruženim snagama napali rijeku Unu, ali smijemo izraziti određene sumnje, nadajući se da će one biti istražene te potvrđene ili opovrgnute. Kao u svim krmićima, tako i ovdje treba pratiti sve tragove, koliko god neznatni bili, a jedan trag vrijedan istrage jest sklonost Nataše Turbić održivim izvorima energije: ako podržava vjetroelektrane, moguće je da podržava i hidroelektrane.

Vratimo li se unskom investitoru i izvođaču radova Saši Svalini, možemo, uz naznačeni ironični moment, uočiti i moment kad se ironija poput unskog slapa prelijeva u sarkazam. Zavirivši na web-stranicu

Svalinine tvrtke S&G Brothers, Inc. (<https://www.sg-brothers.com/>), nalazimo da je ključna osoba u bagateliziranju rijeke Une osoba koja, otkako je 2015. godine utemeljila tvrtku u Miamiu, uspješno trguje kako zlatom i srebrom, tako i dijamantima i smaragdima, vjerojatno ne praveći razliku između smaragda i „smaragdne rijeke”. A završni akord ove morbidne kompozicije može biti ponosna deklaracija misije braće koja su nasrnula na izvor Une: „Filozofija S&G Brothers je sasvim jednostavna: *voda je najčistija na svome izvoru*”. Od „poroka Miamijska” – kako je glasio naslov svojedobno popularne američke TV-serije – do „poroka Suvaje” put se čini pravocrtnim. Možda bismo se ovdje ipak trebali uzdržati od daljnjih asocijacija na biografsko-hidrografske paralele koje se nezaustavljivo nameću.

HIDROELEKTRIČNI NAPADI I OTPOR RIJEČNOG GRAĐANSTVA

OVOLJETNA bi uska tragedija, kao mnoge njoj slične, vjerojatno prošla nezapaženo i bila bi uspješno izvedena do kraja da se mještani Donje Suvaje i Srba te lokalna udruga „Una” nisu trgnuli i digli glas te da se nisu odazvale druge udruge građana, neki mediji i pojedinci, koji su alarmirali širu javnost, u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, pa i šire, što je proteste učinilo brojnijima i vidljivijima, tako da ih ni hrvatska vlast, ni s njome slizani mediji nisu više mogli ignorirati kao što su to činili prvih dana po početku građevinske invazije na Unu.

Ohrabrujuće je ovo osvještavanje i mobiliziranje građana te formiranje „riječnog građanstva”, što je fenomen koji istražuje i koncept koji utemeljuje bosansko-američka antropologinja **Azra Hromadžić** (inače „djevojka sa Une” i Biščanka) u svojoj netom objavljenoj knjizi *Riječno građanstvo. Bosanski grad zaljubljen u rijeku (Riverine Citizenship. A Bosnian City in Love with the River, Central European University Press, Budimpešta/Beč/New York, 2024.)*. Knjigu Azre Hromadžić – kojom ona rijeku Unu, grad Bihać i Biščane izvodi na svjetsku scenu – tek trebamo pažljivo pročitati, za što je aktualni trenutak idealan, a ovdje se ograničavamo na njezino objašnjenje pojma „riječno građanstvo”, koje je nedavno iznijela u intervjuu zagrebačkim *Novostima*, gdje je također sažela ključne teze svoje knjige i aktualizirala ih s obzirom na vrela uska događanja oko vrela Une u ljeto 2024. godine:

„Riječno građanstvo je koncept koji odudara od normativnog shvatanja građanstva u političkoj teoriji koje najčešće pretpostavlja direktnu vezu između teritorije i nacije. On ne podrazumijeva takav odnos, nego prepoznaje neidentitaran oblik građanstva. Konkretnije, ono što se u teoriji ili u praksi smatra kontekstom ili pozadinom političkog djelovanja, kao što su topografija i topologija, postaju agensi građanstva. To znači da ljudi, institucije, zemlja i biota zajedno tvore jedan asamblaz. (...) Riječno građanstvo kao takvo proizilazi iz odnosa ljudi prema mjestu/rijeci i ono se gradi odozdo, povezivanjem aktera koji naizgled ne bi trebali zajedno djelovati, što se dogodilo 2015. godine kada se je planirala izgradnja mini hidrocentrale u samom srcu Nacionalnog parka Una.”

„Riječno
građanstvo je
koncept koji
odudara od
normativnog
shvatanja
građanstva
u političkoj
teoriji koje
najčešće
pretpostavlja
direktnu
vezu između
teritorije i
nacije.
To znači
da ljudi,
institucije,
zemlja i
biota zajedno
tvore jedan
asamblаж.
(...)“

Upravo taj događaj na koji Hromadžić podsjeća, a koji je bio okidač za njezinu antropološko-socijalno-političku studiju o „riječnom građanstvu”, nuka nas da se barem nakratko osvrnemo na pretpovijest recentne hidroelektrične unske afere, gdje nalazimo slične aktere i na strani agresora i na strani branilaca.

One 2015. godine, Gradsko vijeće Grada Bihaća – pod gradonačelnikovanjem tadašnjeg „prvog čovjeka Bihaća”, u međuvremenu preminulog **Emdžada Galijaševića**, koji je 2016. bio optužen i pritvoren zbog zloupotrebe službenog položaja – donijelo je odluku o dodjeli koncesije za izgradnju hidrocentrala na rijeci Uni i njezinoj pritoci Uncu, točnije, u Martin Brodu i Dobrenici. Svaki je unski lokalitet po sebi i u sklopu cijele rijeke i porječja vrijedan, ali nekim se riječnim entitetima ipak može pripisati posebna vrijednost, a Martin Brod je svakako među njima. Tko je ikad bio u Martin Brodu i doživio tamošnji fascinantni vodopad, ili ga samo vidio na fotografiji, zna koliko je bizarna bila ideja izgradnje hidrocentrale koja bi ugrozila martinbrodske slapove. Otprilike, kao da netko obznani da će od zagrebačke Katedrale ili od sarajevske Gazi Husrev-begove džamije napraviti trgovački centar s kasinom i *sex shopom*. Rijeku Unu i ideju o jednakoj vrijednosti kulturnih i prirodnih dobara nasreću je imao tko braniti. Brzim organiziranjem građana i građanskih organizacija, uz podršku nekih dalekovidnijih političara i medija, 2015. godine stvorena je čvrsta fronta te je bihaćko Gradsko vijeće već tjedan dana kasnije opozvalo svoju odluku. Optimistična verzija: nakon griznje savjesti shvatili su svoju sramotu u nepovratnoj devastaciji rijeke radi tko zna čijeg profita.

Ni deset godina kasnije, eto novog hidroelektričnog napada na Unu – i to mnogo strašnijeg, jer je iz plana prešao u akciju – gdje vidimo da onaj otpor iz 2015. godine nije presušio, jer bihaćko-bosanski zaštitari Une prelaze državnu granicu i pridružuju se srpsko-hrvatskim istomišljenicima. I nadamo se da će i ovom prilikom protest biti uspješan. Bilo je potrebno mjesec dana da protesti pokrenu hrvatske državne institucije (Državni inspektorat, Ministarstvo zaštite okoliša i zelene tranzicije, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, Zadarsku županiju i Općinu Gračac), a koliko će još vremena i truda trebati da se radovi i službeno prekinu te da se gradnja ovakvih hidrocentrala trajno onemogući, i hoće li se to ikada dogoditi – polovicom kolovoza 2024. krajnje je neizvjesno.

LOBOTOMIJA UNE I TERAPIJA UNSKIH SMARAGDA

DA su hidrocentralisti kidisali na Unu i prije nego što im je kapitalizam širom otvorio vrata za realizaciju njihovih mokrih snova svjedoče planovi iz razdoblja socijalizma o izgradnji desetak manjih i većih hidrocentrala na Uni i Uncu. Protivljenje takvoj destrukciji – koju karstolog i novinar **Ivo Lučić** ingeniozno naziva „lobotomijom Une i Unca” (Ivo Lučić, *K bosanskom oceanu. Kratki ogledi o percepciji prirode u Bosni i Hercegovini*, Centar za krš i speleologiju/Synopsis, Sarajevo/Zagreb, 2023., str. 177) – bilo je jedan od ključnih motiva za osnivanje „Unskih smaragda”, jedne od prvih ekoloških nevladinih organizacija u socijalističkoj Jugoslaviji.

Čika Boško
je, dakle,
1985. godine
utemeljio
„Unske
smaragde”
s nekoliko
kolega i
prijatelja
ozračenih
njegovim
entuzi-
jazmom.

„UNSKI SMARAGDI” osnovani su, kao „društvo za stvaranje kulture čuvanja i zaštite rijeke Une”, u Bihaću 17. svibnja 1985., otkad se svake godine, na razne načine, 17. maj obilježava kao „Dan rijeke Une”. „Otac *Unskih smaragda*” i nedvojbeno najvažnija osoba u višedesetljetnoj povijesti „unskog aktivizma” bio je Boško Marjanović (1933.–2003.), bihački novinar i publicist, čije zasluge u sferama ekologije, društva i kulture ne može primjereno opisati ni jedan članak, pa tako ni ovaj. No barem se može one koje to zanima uputiti na Marjanovićevu nimalo autoglorifikacijsku autobiografiju *Životna trka novinara sa rijeke Une* (Unski smaragdi, Bihać, 1996.) – jednu od pedesetak publikacija koje je objavio – te kao važan ekskurs umetnuti ovdje nekoliko važnih činjenica o njemu.

BOŠKO MARJANOVIĆ (za njegove vršnjake i ostale odrasle „Marjan”, a „čika Boško” za ondašnju djecu i omladinu, među kojima su svi sada odrasli, a neki su već i ostarjeli) rođen je u selu Bačvani, blizu Une, s njezine bosanske strane, između dviju Kostajnica i dviju Dubica. Bio je ratno siročće: otac mu je poginuo kao partizan već 1941., a majka mu je umrla 1945., pa je djetinjstvo i mladost proveo je po sirotištima, najprije u Banjoj Luci, a od 1949. u Bihaću, gdje je završio gimnaziju iz koje se uputio u Zagreb na studij prava. Uz Bihać i Unu trajno se vezao i svoj život u njih uložio. Sva svoja negativna iskustva, kako ona prethodno spomenuta, tako i ona koja su bila vezana uz njegov fizički hendikep (jer mu je, zbog dječje paralize, jedna noga bila kraća, pa je vidno šepao), okrenuo je u pozitivnom pravcu, u otvorenost prema ljudima i prirodi, u dobrotu i napor da se što više prirodnog okoliša sačuva u dobrostanju i da se svijet učini boljim. Ali, da ne bi bilo zabune, premda Boška Marjanovića treba štovati kao svojevrsnog „unskog sveca”, on nije bio nikakav „new age guru” koji u zagonetnim rečenicama nalaže svoju prosvijetljenost i asketski način života kao uzor za sve one koji žele već na ovom svijetu biti jednom nogom „s one strane”, u nekakvoj transcendentnoj eko-utopiji. Stojeći čvrsto na zemlji s obje noge, pa i onom slabijom, stojeći uz Unu kao stražar koji grozničavo traži druge stražare, suborce, on je svoj nauk propovijedao kroz dim neizostavne cigarete, uz prirodnu duhovitost i oštar, ironičan humor, počesto i psovku, pri čemu je prvenstveno on sâm bio meta (na primjer, zbog vlastite tjelesne mane ili zbog svojevremene „posvećenosti alkoholu”, koju je do „Unskih smaragda” već bio prevladao), a tek zatim svi drugi i sve drugo.

Čika Boško je, dakle, 1985. godine utemeljio „Unske smaragde” s nekoliko kolega i prijatelja ozračenih njegovim entuzijazmom, među kojima je najvažnija bila njegova supruga *Nurzekija*, „teta Kija”, koja i danas, dva desetljeća nakon njegove smrti, čuva i promovira izvorne ideje „Unskih smaragda”, premda se odavno povukla u drugi plan, vjerujući da će nove generacije i novi ljudi pronaći u novom vremenu ispravan put za „Unske smaragde” i za Unu.

Težište djelovanja „Unskih smaragda” otpočetak je bila edukacija, i to kako putem medija (proglasima, javnim nastupima i vlastitim časopisom *Unski smaragdi*), tako i obrazovno-odgojnim aktivnostima u

Čika Boško je, dakle, 1985. godine utemeljio „Unske smaragde” s nekoliko kolega i prijatelja ozračenih njegovim entuzijazmom, među kojima je najvažnija bila njegova supruga Nurzekija, „teta Kija”, koja i danas, dva desetljeća nakon njegove smrti, čuva i promovira izvorne ideje „Unskih smaragda”, premda se odavno povukla u drugi plan, vjerujući da će nove generacije i novi ljudi pronaći u novom vremenu ispravan put za „Unske smaragde” i za Unu.

formalnim edukacijskim okvirima i na neformalne načine. Težište su bili djeca i mladi koje je Boško Marjanović smatrao „ambasadorima Une”, *ambasadorima iz budućnosti*, tj. *ambasadorima nove, ekološke civilizacije*. Velike riječi, velike ideje i veliki ciljevi, nema sumnje. Ali opet: bez nepromišljene zanesenosti, nego samo uz neprestan, sistematičan, brižljiv i kapilaran rad. Recimo, „Unski smaragdi” su u prvoj fazi svoga djelovanja imali više od stotinu tisuća članova iz svih pounjskih komuna, među kojima su većinu predstavljali djeca i mladi koji su se regrutirali prvenstveno putem škola, pa su „Unski smaragdi” bili nalik na ondašnji Savez pionira, ali su i po svojoj „ideologiji” i po svojim aktivnostima bili neka vrsta „parapionirske organizacije” u kojoj je glas tih mladih članova bio itekako čujan, kao što je njihova motivacija za aktivnosti od općedruštvenog značaja bila snažnija nego u ideološki krutim i sadržajno obesmišljenim „Titovim pionirima”. Nisu svi poletarci „Unskih smaragda” postali i ostali ekološki osviješteni, neki od njih možda su danas biznismeni i političari koji razmišljaju i djeluju anti-unski i anti-ekološki, ali brojni ili čak većina njih neće se nikada osloboditi onoga što su kao „Smaragdi” usvojili.

A i zato je zaslužan, prije svih, čika Boško. Sâm nije imao djece, ali je, zahvaljujući „Smaragdima”, imao više svoje djece nego itko drugi. On je isporučivao ideje i zadavao ritam njihove realizacije, ali je nastojao, koliko je to bilo moguće ili opravdano, demokratizirati organizaciju u

pogledu djece i mladih. U najmanju ruku, nije ih tretirao kao idiote i imao je sličan pristup djeci kao **Duško Trifunović** ili **Mladen Kušec**. Poticao je razmišljanje i odgovornost, umjesto da traži disciplinu. Poticao je oduševljavanje rijekom i prirodom, umjesto da provodi indoktrinaciju. Zahtjevne su bile redovne izvanškolske aktivnosti koje su „Unski smaragdi” organizirali za djecu i s djecom, ali su također bile prožete radošću, kreativnošću, smislom.

PRITOM je važan katalizator ekološkog senzibiliteta bila umjetnost, i to ne samo osmišljene likovne, literarne i muzičke aktivnosti djece i mladih, nego i brojne likovne izložbe i književne priredbe afirmiranih umjetnika, čemu treba pribrojiti i gramofonsku ploču s kantatom „Noć na Uni” splitskog kompozitora **Josipa Hatzea** (1879.–1959.), koju su „Smaragdi” objavili 1988. godine, te skulpturu „Djevojka sa Une” **Vladimira Herljevića**, zagrebačkog kipara poteklog iz Bosne, skulpturu koja je izrađena i postavljena u Bihaću 1986. godine, a nakon nekoliko selidbi i restauracije skrasila se 2019. godine na bihačkoj Otoci, na mjestu koje je umjetnik prvotno i bio zamislio za nju.

Slogani „Bistar um – bistra Una” i „Rijeku Unu ne treba čuvati od ljudi, nego treba učiti ljude da čuvaju rijeku Unu” upućuju na još jednu značajku nazora i djelovanja „Unskih smaragda”, a to je oslanjanje na znanost, odnosno na prirodne znanosti, jer senzibilitet i nadahnuće, koliko god su važni za socijalnu ekologiju, moraju se za

*Ideje
„Unskih
smaragda”
ne nalaze
rezonancu u
kapitalizmu,
jer ekologija
unsko-
smaragdnog
tipa polazi od
socijalističko-
demokratske
pretpostavke,
od predodžbe
o zajednici i
zajedničkosti,
o društvu i
društvenosti,
o mogućnosti
zajedničkog,
društvenog
usmjerenja
na spašavanje
i zaštitu
čovječanstva
i čovječnosti,
rijeke i
prirode... a sve
to kapitalizam
organski
odbija.*

nešto držati; poziv na akciju i sama akcija moraju biti usidreni u argumentima. Uz brojne tribine i članke razasute po znanstvenim časopisima, znanstveni skupovi koje su u prva dva desetljeća rada organizirali „Unski smaragdi” i publikacije koje su u nastavku na to objavljene još uvijek su relevantan izvor podataka, informacija i znanja o prirodnim vrijednostima Une te čvrsta podloga za zagovaranje njezine zaštite (*Valorizacija prirodnih i društvenih vrijednosti sliva rijeke Une*, Bihać/Sarajevo, 1991.; *Sedra rijeke Une i Una bez sedre*, Bihać, 2000.).

„Unski smaragdi” odraz su Boška Marjanovića, čovjeka dobrih namjera i goleme energije, koji je imao ne samo briljantne ideje (ili bi trebalo reći *smaragdne* ideje?), nego i *viziju* i *misiju*. Godine 2025. navršit će se četrdeset godina „Unskih smaragda” i bit će to dobra prilika za autorefleksiju: što je do sada postignuto te kamo i kako dalje? A bit će to dobra prilika i za revalorizaciju misli i djela Boška Marjanovića, u kojemu se i danas trebaju ogledati „Unski smaragdi”. Bitan dio njegove vizije i misije bila je zaštita cijelog sliva Une kao ekološki važnog područja, u tom smislu i proglašenje Nacionalnog parka „Una” na što širem području, kao i razvijanje održivog turizma na korist ljudi, ali ne na štetu rijeke Une i prirode. Čika Boško je, animirajući i angažirajući tisuće suradnika, sustavno, predano i marljivo radio na tome, poput mrava u nekom velikom mravinjaku. A u ponečemu je i uspio: ekološke teme i pristupi, uključujući ekološko obrazovanje i odgoj, postali su dio društvenog *mainstreama*, iako ne uvijek na dobrim pretpostavkama i s iskrenim namjerama; gradnja hidrocentrala na Uni još uvijek nije realizirana, iako ju se, kako vidimo, samo odgađa neodređeno vrijeme; Nacionalni park „Una” proglašen je 2008. godine, iako na užem području negoli se priželjkivalo; turizam doživljava zamah, iako ne na ispravnim osnovama, tj. na principu ekološke održivosti.

Ovo opetovano „iako” zapravo opisuje razliku između vremena kada se oblikovala vizija i misija Boška Marjanovića i današnjeg vremena. Ideje, ciljevi i metode bili su besprijekorni, ali Boško Marjanović nije predvidio, jer nije mogao predvidjeti, dvije stvari – *rat* koji je, uz nepovratne žrtve i popravljive materijalne štete, temeljito promijenio, a može se reći i uništio socijalnu strukturu i socijalnu supstancu na kojoj su počivali „Unski smaragdi”, te *kapitalizam* koji je jednako destruktivan u socijalnom, ali i u ekološkom smislu. Rat su „Unski smaragdi” i Una još nekako i preživjeli; udruženje se tada fokusiralo na stradanje djece u ratu i na apele za zaustavljanje krvoprolića, a Una je služila kao simbol trajnih vrijednosti kojima treba težiti. No kapitalizam je, pokazalo se, mnogo kompliciraniji problem. Ideje „Unskih smaragda” ne nalaze rezonancu u kapitalizmu, jer ekologija unsko-smaragdnog tipa polazi od socijalističko-demokratske pretpostavke, od predodžbe o zajednici i zajedničkosti, o društvu i društvenosti, o mogućnosti zajedničkog, društvenog usmjerenja na spašavanje i zaštitu čovječanstva i čovječnosti, rijeke i prirode... a sve to kapitalizam organski odbija.

3

ZATO se „Unski smaragdi”, a s njima i Una, nalaze već duže vrijeme na velikoj raskrsnici na kojoj nema putokazâ, nego ih tek treba osmisliti i postaviti. Misлити i djelovati na način na koji se djelovalo prije četrdesetak godina nije moguće ili je, pak, moguće, ali po cijenu toga da se „Unske smaragde” počne smatrati zastarjelima te da ih se naposljetku spremi u muzej bolje prošlosti. Stoga se kao drugi smjer nameće prilagodba „Unskih smaragda” uvjetima aktualne kapitalističke ideologije i kapitalističkog sistema života, ali svaki korak u pravcu takve prilagodbe nagriza srž „Unskih smaragda”, tj. ono što je doista vrijedno u njihovim idejama i aktivnostima. Rješenje ove neugodne jednadžbe – barem u smislu opće orijentacije – moglo bi glasiti ovako: uz redovne i nove aktivnosti u duhu „Unskih smaragda”, treba raditi i na promjeni uvjeta u kojima se djeluje. Ne bi se smjelo zadržati na dobrodušnim apelima o estetskim ljepotama i biološkim vrijednostima rijeke Une, apelima koje sve manje ljudi sluša i u njih istinski vjeruje, nego bi trebalo naoštriti oštricu socijalne kritike, te opravdanu i neophodnu ekološku borbu povezati s drugim progresivnim i emancipatorskim socijalnim borbama. To, dakako, ne znači da bi se „Unski smaragdi” trebali politizirati tako što bi se svrstali uz određenu političku opciju, jer time bi olako prokockali svoje bogato nasljedstvo, ali bi mogli, kao mnogi drugi ekološki pokreti, organizacije i inicijative, izgraditi vlastitu socijalno-političku poziciju koja bi bila određenija spram konteksta ugrožavanja i zaštite rijeke Une.

RH, EU, BIH – „ZELENA POLITIKA” I ZELENILU NOVČANICA

D

DA neupućeni čitalac ne bi stekao krivi dojam, treba kazati da Una, u pogledu proizvodnje električne energije i izgradnje hidrocentrala nije djevičanski netaknuta rijeka. Imamo protočnu hidroelektranu „Jarak” u samom gradu Bihaću, izgrađenu u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, te akumulacijsko-derivacijsku hidroelektranu „Slapovi na Uni”, izgrađenu nizvodno od Bihaća u vrijeme socijalističke Jugoslavije. Ali ono što je na Uni napravljeno u prošlim vremenima treba promatrati u kontekstu onodobne modernizacije, industrijalizacije i elektrifikacije, kad su okolnosti bile sasvim drugačije: i potrebe stanovništva, i mogućnosti za dobivanje električne energije, i znanje o ekološkim posljedicama takvih projekata, i razmjeri uništavanja prirodnog okoliša, i svijest o nužnosti zaštite prirodnih dobara. „Jarak” i „Slapovi na Uni” razlikuju se od današnjih hidroelektrifikacijskih projekata barem po tome što su mogli ponuditi argumente u registru javnih dobara, odnosno ukazati na korist koju će od toga imati građani Bihaća i stanovništvo Bihaćke krajine. Današnji (raz) graditelji, pak, ne mogu, a ni ne nastoje ponuditi takve argumente. I rijetko tko ih uopće pita za to. Zato danas više nema opravdanja za ekonomski motivirane projekte koji se ne osvrću na ekološke učinke.

ق

KAKO god završio ovogodišnji čin predstave o rijeci Uni i hidrocentralama, šteta je već učinjena i sanacija teško može biti potpuna, ali ključno je imati u vidu da ni eventualni uspjeh prosvjednikâ i otkazivanje ovog protuprirodnog projekta ne bi predstavljali kraj predstave.

20

Višedesetljetna nam iskustva govore da su planovi o izgradnji hidrocentrala na Uni kao rijeke ponornice: izviru, pa se skrivaju u podzemlju, pa se ponovno pojavljuju... ali neprestano teku.

HIDROCENTRALA na vrelu Une ne bi bila prvi slučaj u kojemu je dugotrajna i mučna borba za zaštitu nekog javnog i zajedničkog dobra, po principu „povuci-potegni”, trajala godinama i završila neuspješno ili s neriješenim rezultatom koji je samo privremen. Sjetimo se samo zagrebačkog Cvjetnog trga i dubrovačkog Srđa. Ako ima love i poduzetnikove volje da se ona ulaže i umnožava, a političke su vlasti, zbog svoje korumpiranosti ili gluposti, naklonjene tome, možemo biti sigurni da se samo čeka povoljniji trenutak za realizaciju projekta, pri čemu se koristi stara taktika iscrpljivanja. Fizikalni je i društveni zakon da se protesti ovog tipa, ako ne postignu uspjeh u kraćem vremenu, „ispuhuju”. Ono na što uvijek računaju ekonomsko-političke strukture jest zamor aktivističkog materijala i popuštanje pažnje javnosti koja je baždarena na trenutačni medijski *hype*, a ne na duže praćenje nekog problema, koliko god on bio velik.

Osim toga, od države koja je dopustila da ilegalno započne kapitalistička radna akcija „Una '24.” može se očekivati i da sredi pozitivnu ocjenu ekološke prihvatljivosti, potvrdi lokacijsku i građevinsku dozvolu te omogući investitoru i izvođaču radova da u miru dovrše posao, a ako bi u tom slučaju ponovno bilo protestâ, država bi bila dužna da ih onemoguću, pa je zamislivo da bi policija, umjesto da hapsi eko-kriminalce, rastjerivala sve iscrpljenije i malobrojnije vodozaštitničke

prosvjednike, ako treba i vodenim topovima, da se tragedija začini i pokojim komičnim elementom. Nije li takav scenarij pretjerivanje? Pa ne baš. Od države koja valjda zamišlja da je „šengenska granica” ovodobni „antemurale christianitatis”, pa smjerno vrši protupravne i ekstremno nasilne „pushbackove”, odnosno pljačka, premlaćuje i vraća u Bosnu i Hercegovinu nesretne migrante koji se dočepaju Hrvatske i Europske unije, može se očekivati bilo što. Ne bi li se ipak Europska unija usprotivila tome i zaštitila ne samo svoje građane sa ruba Unije, čije je pravo na zdrav okoliš ovim projektom radikalno ugroženo, nego i jedno od područja unutar europskounijske ekološke mreže *Natura 2000*? Ni oko toga ne treba imati iluzija jer Europska je unija „zelena” prije svega u pogledu zelenila novčanica. Dovoljno je pogledati samo što se trenutno zbiva u dolini rijeke Jadar u Srbiji – zloslutne planove o eksploataciji litija u režiji multinacionalne kompanije Rio Tinto, režima Aleksandra Vučića i Europske unije. To je u punom smislu riječi europski projekt čija provedba jamči Srbiji „europsku budućnost” (što je nedavno, u srpnju 2024. godine, potvrdio njemački kancelar **Olaf Scholz** tokom više radne nego svečane posjete Srbiji), ali građanima Srbije, koji bi bili direktno i indirektno pogodeni time, ne jamči nikakvu budućnost.

NA dvoličnu i shizofrenu „EUropu” i „EUropsku Hrvatsku” ugleda se, očigledno, i „EUropofilna Bosna i Hercegovina”. Reakcije bosansko-hercegovačkih vlasti raznih razina po pitanju aktualne devastacije vrela Une i ranijih devastacija, kad ih se uopće moglo zapaziti, bile

su prilično mlake i mlohave u usporedbi s oduševljenim reakcijama tih vlasti na užarene i ukrućene prodore kapitala. A to nije tek „opći dojam”, nego činjenica koju bi se pomnijim istraživanjem moglo i dokumentirati na tragu sljedeće tvrdnje Ive Lučića:

„Aktualni Plan upravljanja Nacionalnim parkom Una (2011) radio je Elektroprojekt iz Hrvatske, konzultantska tvrtka HEP-a, glavni inženjer bio **Stjepan Mišetić**, poznat iz najvećih sukoba udruga za zaštitu prirode u Hrvatskoj. Konačno, bilo bi korisno napraviti dubinsku analizu koliko su stvarno za petnaestak godina djelovanja parka u njemu povećali inače prilično slaba znanstvena istraživanja i produbili znanje o prirodi Une. Hoću reći, ovaj slučaj potvrđuje da je stvarno razumijevanje prirode u resorima administracija Hrvatske i Bosne i Hercegovine slično, gotovo identično, iako je formalno zaštita okoliša u Hrvatskoj trebala biti neusporedivo veća.” (Ivo Lučić, „Izvor Une: tko dobije pobjedu na terenu, taj ju je dobio i na papiru”, *Prometej*, 3. 8. 2024., <http://www.prometej.ba/clanak/ljudi-i-krajevi/izvor-une-tko-dobije-pobjedu-na-terenu-taj-ju-je-dobio-i-na-papiru-5969>).

Sve dok država Bosna i Hercegovina (što god to značilo) i država Hrvatska budu tretirale rijeku Unu – ili neki drugi prirodni entitet koji nadilazi državne granice – kao „unutrašnju stvar” jedne ili druge države, nećemo se pomaknuti s mjesta, tj. pomicat ćemo se samo prema dnu. Lučić nas upozorava da se ne bismo smjeli dati zavesti političko-marketinškim frazama koja se nude kao „rješenja”, a da bismo izbjegli takva zavodjenja, moramo imati u vidu da se iza svake takve fraze i „rješenja” krije neka strategija, čak i kada tupavi vojnici vladajućeg sistema nisu svjesni šire slike:

„Strategija ubijanja cjeline i ubijanja smisla u cjelini uvijek se u takvim aktima i sustavu pokazuje kao nešto što je relativno korektno, što je prihvatljivo i što, ako se i pokaže da ima neke negativne aspekte, ima ‘protumjere’. Odstupnica u mjerama ublažavanja negativnih utjecaja ima prije svega smisao u nastavljanju iscrpljujućeg i besmislenog administrativnog postupka.” (I. Lučić, „Izvor Une: tko dobije pobjedu na terenu, taj ju je dobio i na papiru”.)

Una između čekića kapitala i nakovnja države

S obzirom na sve to, možemo se malodušno zadržati na *svakidašnjim jadikovkama* o politici, ekonomiji i društvu, koje izričemo iz žablje perspektive, uglavnom i ne očekujući da će imati ikakvog učinka, a možemo se i izdići iznad toga, poput dronova koji nam svakodnevno prikazuju ljepote rijeke Une i Pounja, pa svojevrsnim „teorijskim dronom” sagledati situaciju u širem kontekstu.

Tako gledajući, ovdje je na djelu kapitalizmu inherentna *privatizacija* prirodnih dobara koja su, iz ljudske, antropocentrične perspektive, *javna dobra*, a bolje bi bilo reći (iz perspektive koja pokriva i ljudski i ne-ljudski svijet) *zajednička dobra*, jer bi ona trebala biti na raspolaganju svim, i ljudskim i ne-ljudskim članovima neke zajednice, koji o tim dobrima ovise, tj. imaju potrebu za njima u svrhu

preživljavanja i prosperiteta. U osnovi takve privatizacije nalazi se *komercijalizacija*, ispostavljanje zajedničkih dobara nemilosrdnom, nereguliranom ili tek prividno reguliranom tržištu, a u osnovi komercijalizacije nalazi se *komodifikacija*, pretvaranje zajedničkih dobara u običnu robu. Komodifikaciji, pak, prethodi *objektivacija* ili pretvaranje živih bića i drugih prirodnih entiteta u puki predmet, lišen bilo kakve vrijednosti osim one instrumentalno-utilitarne, a time lišen i zaštite koja bi se mogla pozvati na dostojanstvo onog ugroženog i nužnost njegovog poštovanja.

U ovom našem slučaju, kao i u bezbrojnim drugima, radi se, dakle, o *objektivaciji prirode*, odnosno prirodnih dobara kao zajedničkih dobara, ali treba uočiti da se to nužno produžava i u *objektivaciju čovjeka*. O tome je u svojim univerzitetskim predavanjima, postumno objavljenima u knjizi *Pojam prirode i njegova povijest*, govorio njemački filozof **Georg Picht** (1913.–1982.). Ono što mi vidimo u slučaju recentnih gibanja oko Une Picht je filozofski istražio i objasnio na načelnoj razini. Beščutnost spram Une i njezinog okoliša, koju očituju ključni akteri, tj. investitori i izvođači radova, te postupanje političkih vlasti u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, koje se, najblaže rečeno, može karakterizirati kao ignorantsko, u drugačijoj se formi, nažalost, može pronaći i među mnogima koji bi da štite rijeku Unu kako bi iz nje izvukli korist na neki drugi način, kao što su lokalni politički i ekonomski akteri s bosanske strane, a još je žalosnije to što i „sitna riba”, „raja”, „obični građani”, kako s hrvatske, tako i s bosanske strane, internaliziraju logiku eksploatacije, koristi i profita kad promišljeno ili nepromišljeno argumentiraju u prilog očuvanju rijeke Une. I jedni, i drugi, i treći, i četvrti zarobljenici su „operativne logike” čije je izvorište, prema Pichtu, u ranom novom vijeku, od 15. stoljeća nadalje, odnosno u novovjekovnim prirodnim znanostima koje objektiviraju prirodu, pretvaraju je u „mrtvu prirodu” kako bi njome nesputano manipulirali u ove ili one svrhe. Međutim, time objektiviraju i čovjeka i ne uviđaju da je to jedna samoubilačka logika jer oni koje je baš briga za ono što je tu od prije pamtivijeka – primjere, za rijeku Unu – ne brinu zapravo ni za ljude koji su tu sada i trebali bi biti i u budućnosti. Picht tvrdi da je rečena operativna logika usisala i čovjeka, i to ne samo zato što je čovjek zbiljski ukorijenjen u prirodu, nego i zato što se ta logika (logično!) proširila s izvanljudske prirode na prirodu čovjeka, na „ono što je na njemu samome priroda – ekonomiju, društvo i politiku”:

„Postupak objektivacije je stoga od 18. stoljeća ne samo temeljni zakon spoznaje prirode, nego je također temeljni zakon tehničko-industrijske produkcije.”

Tako se, dakle, razvijala dvostrana objektivacija čovjeka: prirodno-znanstvena, koja se tiče prirode općenito (čiji je čovjek sastavni dio), te tehničko-industrijska, koja se tiče i prirode općenito i ljudske prirode. Ako je čovjek središte, jedina referentna točka i u suštini jedini relevantan subjekt u poimanju prirode i dimenzioniranju odnosa čovjeka i prirode, i ako se, Pichtovim riječima, radi

S jedne je strane kapitalizam, posljedice čije orijentiranosti na privatno vlasništvo, akumulaciju kapitala, uvećavanje profita i tržišno natjecanje danas vidimo u divljačkom osvajanju i bezobzirnom iskorištavanju prirodnih dobara, što se izravno ili neizravno reflektira i na ljude, a najbolja je personifikacija toga bager na vrelu Une. S druge je strane država.

o „apsolutnom prioritetu poimajućeg subjekta pred svime što ovaj subjekt vidi naspram sebe” (u prijevodu na „unski jezik”: *Una je tu zbog nas i radi nas*) – trebali bismo uvažiti i nužne konsekvencije takvoga stajališta. Picht ih sažima ovako:

„Subjektivitet kulminira u svome objektivnom samouništenju. On dostiže svoj kraj u protuudaru prirode koja je bila podčinjena prisili objektivacije.” (Georg Picht, *Der Begriff der Natur und seine Geschichte*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1993., str. 83–84.)

Vratimo li se sada sa vrela problema u odnosu čovjeka i prirode na vrelo Une, mogli bismo reći da se opisana pogubna logika *objektivacije, komodifikacije, komercijalizacije i privatizacije* utjelovila u teškoj mehanizaciji koja gazi i melje krhki vez prirode, koji su milenijskim trudom ispleli zemlja, voda, biljke, životinje i ljudi. Tako se Una našla između čekića kapitala i nakovnja države.

S jedne je strane *kapitalizam*, posljedice čije orijentiranosti na privatno vlasništvo, akumulaciju kapitala, uvećavanje profita i tržišno natjecanje danas vidimo u divljačkom osvajanju i bezobzirnom iskorištavanju prirodnih dobara, što se izravno ili neizravno reflektira i na ljude, a najbolja je personifikacija toga bager na vrele Une. S druge je strane *država*. Čak i ako zanemarimo činjenicu da je, u neoliberalnoj paradigmi, država kao takva podređena kapitalu te da je upravo to, uz karakternu slabost državnih dužnosnika, stalni izvor korupcije te besramnih i katastrofalnih pothvata kakav je i ovaj na Uni – državi svojstven koncept teritorijalnog suvereniteta, tvrdih administrativnih granica i odgovarajućih nadležnosti, odgovornosti i dužnosti direktno je suprotstavljen naravi rijeka i naravi prirode, jer one ne priznaju državne granice, državne institucije i državnu moć, pa ih se uvijek ugrožava (kao što ih se jedino treba i štiti) prekogranično, odnosno bezgranično. S treće strane, valja reći, velika je opasnost za Unu i to što, pod pritiskom ekonomsko-političkog sistema, odnosno zbog sirenskog zova profita, kojem ne uspijevaju odoljeti ni oni koji samo kupe mrvice sa trpeze kapitalizma, kopni svijest o Uni kao nezamjenjivom izvoru života u tom kraju, svijest o tome da nijedno prirodno dobro, premda možemo smatrati da je „bogomdano” i kao takvo „vječno”, nije dano zavazda, nego nam je namrijeto, tj. naslijedili smo ga od nekih drugih ljudi i od prirode, kako bismo se njime odgovorno i skromno služili na svoje dobro i dobro narednih naraštaja.

Ramiz Huremagić – u svom revoltu protiv eko-zločinaca, ali i protiv rezniranih i pasivnih promatrača koji šutnjom opravdavaju recentne eko-zločine nad Unom – s pravom kaže:

„Kod nas se priroda podrazumijeva kao nešto što treba da traje i postoji samo dok i mi postojimo, pri čemu nas ne interesuju ni milioni godina prije nas, ni milioni godina poslije nas. Samo milioni eura i ostalih valuta.” (Ramiz Huremagić, „Zašto ubijaju rijeku: može li Una oprostiti Krajini?”, *Žurnal*, 1. 8. 2024., <https://zurnal.info/clanak/moze-li-una-oprostiti-krajini/27026>.)

A zatim postavlja stvarna pitanja, a ne retorička: „Ali stvarno, da li nam za brigu o prirodi trebaju zakoni? Zar ne možemo imati svoju savjest da nam sudi i da nas vodi u ponašanju i odnosu spram prirode. Mini hidroelektrane nisu nikakva novost, puna ih je Evropa. I eto im ih, neka se njihovi aktivisti bave njima. Da ne ispadne da to ima samo kod nas i nigdje drugdje. Zašto moramo uvijek uzimati sve najgore od drugih? Zašto katkad ne pokupimo i nešto tuđe pameti, a ne samo gluposti?” (R. Huremagić, „Zašto ubijaju rijeku: može li Una oprostiti Krajini?“.)

UNA – JEDNA I OBJEDINJUJUĆA

IMA li ikakve šanse za pobjedu neke drugačije politike, etike i logike od onih koje vidimo u recentnom osvajačkom hydrocentralističkom pohodu na vrelo Une? Trenutno, čini se, za takvo nešto nema šanse, ali ima mjesta za nadu da bi se nešto u tom pogledu moglo promijeniti. Najmanje dvije stvari bude nadu.

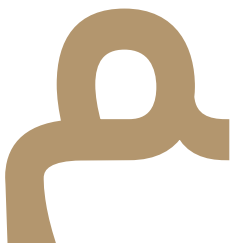
Kao prvo, shvaćanje da je naša *jedna i jedina* Una također *jedna i objedinjujuća*. Una ne razdvaja, nego spaja. Tamo gdje se 2024. godine brani Unu, narod je nekoć pjevao i ostalo je zapisano: „Preko Une pružio se lanac, oj, Ličanko, ljubi te Bosanac”. Nizvodno su se gradili mostovi, unutar gradova, između gradova, pa i između zemalja: od onih koji povezuju Bosanski Novi i Dvor na Uni, Bosansku Kostajnicu i Hrvatsku Kostajnicu te Bosansku Dubicu i Hrvatsku Dubicu do onog kod Jasenovca, koji se ranije zvao Most bratstva i jedinstva.

Ali ne radi se samo o mostovima koje se u miru gradilo, u ratu rušilo i poslije rata ponovno gradilo, nego i o samoj Uni kao mostu, i to ne u nekom metaforičkom, nego u stvarnom smislu jer što znači povlačenje administrativne granice posred rijeke, između Hrvatske i Bosne i Hercegovine ili nekoć između Austro-Ugarske Monarhije i Osmanskog Carstva, ako ni ribe, ni smeće ne poštuju tu granicu?

Granice među državama i narodima ništavne su spram bezgraničnosti rijeka i prirode, ali nažalost, imaju realnu društvenu snagu, što bilježi i krvava historija Pounja. Dvije jezovite epizode, koje su se na unskoj pozornici, u kraju oko Srba, Donjeg Lapca i Kulen Vakufa, odigrale u samo pola stoljeća, 1941. i 1992., a koje su u pričama i u svijesti ljudi prisutne kao da su bile jučer i prekjučer, dojmljivo istražuje, prikazuje i analizira američko-kanadski povjesničar **Max Bergholz** u knjizi *Nasilje kao generativna sila. Identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici* iz 2016. (bosansko-hrvatsko izdanje: Buybook, Sarajevo/Zagreb, 2018.). Zločini koje su, nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske i u ime hrvatstva, nad pravoslavcima počinili katolici i muslimani bili su popraćeni jednako strašnim zločinima počinjenima nad katolicima i muslimanima u ime osvetničkog srpstva, a „vječnom osvetom” pravdali su se i srpski zločini nad hrvatskim i bošnjačkim stanovništvom pedeset godina kasnije, nakon kojih su opet neki hrvatski i bošnjački vojnici također okrvavili ruke.

Koliko god je bio temeljit i precizan u dokumentiranju zločina s jedne i druge strane ovog klatna zla, Bergholz je prikazao i iznenađujuće primjere trans-etničke solidarnosti, dokaze da ni usred neshvatljive ljudske klaonice ne biva posve uništena jezgra humanosti.

Una ne razdvaja, nego spaja. Tamo gdje se 2024. godine brani Unu, narod je nekoć pjevao i ostalo je zapisano: „Preko Une pružio se lanac, oj, Ličanko, ljubi te Bosanac”.

MANIFESTACIJU te *komšijske solidarnosti* nalazimo i ovih dana – sada, srećom, ne zbog krvi, nego zbog vode i zemlje kojom ona teče. *Hidrografska-geografsku solidarnost* iskazuju svi oni koji su tijelima ili riječima stali u obranu Une i Pounja te stanovnikâ čiji život zavisi od rijeke i njezine okoline. Svaki put kad se iskaže briga za Unu bez obzira na to „čija je Una”, „naša” ili „njihova”, jedna rana iz onih ratnih pokolja zacijeli.

Taj tip solidarnosti ljekovit je za naše izranjavane ljudske zajednice, a mogao bi biti ljekovit i za ne-ljudsku prirodu ako je uključimo u svoj moralni univerzum, za što, ni prema enciklopedijskoj definiciji solidarnosti, nema prepreka jer „solidarnost znači spremnost da se zauzme za zajedničke ciljeve ili ciljeve drugih, koje se smatra ugroženima, a istovremeno i vrijednima i legitimnima; osobito angažirano podržavanje neke borbe protiv ugroza, prije svega protiv nepravde” (Andreas Wildt, „Solidarität”, u: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1995., str. 1004).

Također, treba imati na umu da opstanak čovjeka i drugih živih bića nije uvjetovan banaliziranom darvinističkom borbom koja rezultira „preživljavanjem najjačih”, nego *uzajamnim pomaganjem* unutar vrsta i među vrstama, kako je to krajem 19. stoljeća tvrdio ruski geograf i anarhist **Pjotr Kropotkin** (1842.–1921.) u spisu *Uzajamna pomoć: faktor evolucije* (Mediterran Publishing, Novi Sad, 2017.). I u unskom ekološkom i socijalnom sistemu to znači usredotočiti se na zajedničke interese koji su ukorijenjeni u samoj osnovi života, a koji nadilaze naše slučajno stečene ili konstruirane etničke i političke identitete.

Onima kojima je zaista stalo do Une sasvim je jasno da ovo što se trenutno čini Uni nema veze sa Srbima, Hrvatima i Bošnjacima, kao što insinuiraju ili otvoreno govore neki politički kalkulanti, nego samo s

27

*Za
sada
je potreba
za vodom
realna,
materijalna,
biološka,
ali ona
uvijek ima
i duhovnu
dimenziju.*

bešćutnom moći krupnoga kapitala i visoke politike. Nitko ne napada bagerom Unu kako bi napakostio Srbima, Hrvatima i Bošnjacima. Za gospodarske i političke moćnike, oni su važni koliko i Japodi. Kako je rekao američki filozof i pisac **Henry David Thoreau** (1817.–1862.), to je tip moćnika „koji bi na tržnicu odnio i krajolik, koji bi odnio tamo i svojeg Boga kad bi za nj mogao nešto dobiti; koji, kako stvari stoje, odlazi na tržnicu po svoga boga; na čijem imanju ništa ne raste slobodno, čija polja ne donose uroda, livade cvijeća ni stabla plodova osim dolara; koji ne ljubi ljepotu svojih plodova, čiji plodovi za nj nisu zreli dok se ne pretvore u dolare” (Henry David Thoreau, *Walden ili život u šumi*, DAF, Zagreb, 2006., str. 181). Čini se da narod, „riječni narod”, „unski narod”, to sve bolje shvaća, a to je temelj na kojem se može graditi budućnost Pounjana, Pounja i Une. Nadajmo se da će ta bio-ekološka senzibilnost i svijest nadvladati etno-političke podjele, jer to je jedini čisti izvor energije za obranu Une te jedina brana prema dokazano razornom utjecaju kapitala i države u ovim stvarima.

Kao drugo, nadu budi i sve glasnije isticanje činjenice da je voda nužna, bitna, elementarna, te da čiste izvore i tokove vode koji su preostali na Planetu, a Una još uvijek spada među njih, treba čuvati *kao kap vode na dlanu*. Naravno, isticanje te činjenice je *otkrivanje tople vode*, ali je ipak treba isticati sve dok prevladavajuća praksa vladajućeg ekonomsko-političkog sistema to ne bude istinski uvažavala. I sve dok budu smatrane relevantnima transhumanističke maštarije o razprirođenju čovjeka i pronalaženju umjetnih supstituta za sve ono što je danas od vitalne važnosti. I sve dok se vijesti o pronalasku vode na Marsu bude dočekivalo s pomisli da bi i tamo moglo biti života te da bi čovječanstvo moglo preseliti na Mars kad potroši i odbaci planet Zemlju.

Za sada je potreba za vodom realna, materijalna, biološka, ali ona uvijek ima i duhovnu dimenziju. Na to nas, na fascinantan način, podsjeća indijska znanstvenica i ekološko-feministička aktivistica **Vandana Shiva**, čiju bi knjigu *Ratovi za vodu* iz 2002. godine trebao pročitati svatko koga zabrinjavaju naši balkanski,

O kako smo znali
 žaliti gradove i
 mjesta koje nisu
 oplakivali talasi
 svete vode, jer
 svaka voda je
 sveta i čarobna,
 čak i uski potok
 što se probija
 kroz šipražje
 neke neugledne
 livade. Naše
 rijeke su nas
 uzdizale u
 našim očima
 i osjećali smo
 se izabranim
 i posebnim
 naspram ostalih
 jadnih gradova
 bez vode, ali i
 prema onima
 koji su se kupali
 u mutnim
 i prljavim
 tekućicama,
 čije dno nije
 bilo vidljivo
 kao ovo naše
 ogledalo u koje
 smo, svaki dan
 kupanja, iznova
 zaranjali.”

hrvatsko-bosanski i pounjski „ratovi za vodu” ili ga naprosto interesira problematika vode i rijeka. Citirajući *Kur’an* („Voda je izvor sveg života”) i *Taittiriyasamhitu* („Voda je najveći uzdržavatelj i stoga nalik majci”), Shiva kaže:

„Kroz cijelu povijest izvori su vode bili sveti, iskazivalo im se štovanje i strahopočitanje. Pojavom slavina i flaširane vode zaboravili smo da je voda, prije no što potekne kroz cijevi i prije no što potrošačima bude prodana u plastici, dar prirode. U Indiji je rijeka sveta. Rijeke se smatraju produžecima i djelomičnim očitovanjima božanstava.” (Vandana Shiva, *Ratovi za vodu. Privatizacija, zagađivanje i profit*, DAF, Zagreb, 2006., str. 159.)

Shiva u ovoj knjizi navodi, tabelarnim prikazom, i nešto što se isprva može činiti kao kuriozitet, ali ipak govori nešto bitno: 108 imena rijeke Ganges, 108 načina na koje Indijci koji žive u slivu Gangesa nazivaju tu rijeku. Dakle, 108 imena, 108 priča, 108 mikro-povijesti. Ganges, dakle, nije samo prirodna, nego i kulturna činjenica, a napad na ovu rijeku (izgradnja hidrocentrala, o kojima govori Shiva, sa svim zastrašujućim posljedicama koje to izaziva), s jedne je strane napad na jedan prirodni entitet i prirodu kao takvu, a s druge strane također napad na tradicionalni način života, nematerijalnu kulturu, društveni život, kulturu kao takvu.

U zabrinutim iskazima sudionikâ protesta oko vrela Une kao da se pod pritiskom potresnih okolnosti rekreirala iskonska briga za rijeku i prirodu, u kojoj prosijava ono legendarno i mitološko. Vjerojatno bi svi sudionici protesta, kao i oni koji su protestirali na druge načine ili su tek intimno podržavali proteste, potpisali ono što je **Faruk Šehić** u *Knjizi o Uni* rekao oslanjajući se na Josifa Brodskog:

„Treba napraviti katalog svih slapova, struga, dubljaka, plićaka, zelenaca, mirnjaka na Uni. Treba im dati imena koja će zazvučati natprirodno, ali ni to neće biti dovoljno kako bismo sebi objasnili smisao unskih tokova. Josif Brodski, u knjizi *Vodeni žig*, piše: U putovanjima vodom, čak i kratkim, ima nečeg praiskonskog.” (Faruk Šehić, *Knjiga o Uni*, Buybook, Sarajevo, 2011., str. 167.)

Romantične se tvrdnje, dakako, može lako obezvrijediti kao neučinkovite, ali ako one nukaju na akciju u socijalnom realitetu, a ovdje se to ovih dana primjećuje, onda treba poticati taj „borbeni romantizam” i pounjski ponos koji Faruk Šehić također sažeto opisuje:

„O kako smo znali žaliti gradove i mjesta koje nisu oplakivali talasi svete vode, jer svaka voda je sveta i čarobna, čak i uski potok što se probija kroz šipražje neke neugledne livade. Naše rijeke su nas uzdizale u našim očima i osjećali smo se izabranim i posebnim naspram ostalih jadnih gradova bez vode, ali i prema onima koji su se kupali u mutnim i prljavim tekućicama, čije dno nije bilo vidljivo kao ovo naše ogledalo u koje smo, svaki dan kupanja, iznova zaranjali.” (F. Šehić, *Knjiga o Uni*, str. 160.)

Famozni „krajški ponos”, za koji se nikad ne zna na što se točno odnosi, smislen je uistinu jedino ako je vezan uz Unu i riječnu

supstancu Krajine, kako one Krajine s bosanske strane, tako i one s hrvatske. Ponosni smo na Unu i zbog Une skoro kao da smo je mi sami stvorili, kao ona legendarna plemena što su od jezera načinili plodnu dolinu i rijeku, ali bi taj ponos zapravo trebao biti izraz zahvalnosti na tome što smo slučajem dobili privilegij da živimo uz Unu i s Unom, što implicira i posebne obaveze i dužnosti, odnosno posebnu odgovornost i skrb.

MASAKRIRANJE UNE: TURISTIFIKACIJA I POSLJEDICE

OPOŠTENILA se Krajina, opoštenilo se Pounje, i Srb i Bihać i Hrvatska Kostajnica su se opoštenili, kao i neka druga mjesta Hrvatske i Bosne, zahvaljujući onim građanima, aktivistima i novinarima koji su, u ljetnim danima ljeta dvije tisuće dvadeset četvrtog, na sebe preuzeli odgovornost za čuvanje Une. Ali to nije dovoljno ni da bi opralo obraz aktivista koji su se sada angažirali, jer u nekim drugim i sličnim prilikama nisu, a kamoli da bi opralo obraz cijele Krajine i Pounja. Ramiz Huremagić drammatizira tu činjenicu kad kaže:

„Ne tako davno, jedna bosanskohercegovačka kompanija svoje sredstvo za čišćenje je oglašavala pod sloganom ‘Čisti sve osim obraza’. Jasno, efektno i upečatljivo. Čak i šarmantno.

Međutim, šta ćemo sa tim obrazom? Sa vlastitim obrazom. Onim koji je odavno uvaljan u katran i sad se po njemu lijepi perje. Bojim se da sva voda Une koja je ikad protekla njenim koritom nije dovoljna da nam ga opere. A kako je krenulo, pitanje je do kada će nam i teći.” (R. Huremagić, „Zašto ubijaju rijeku: može li Una oprostiti Krajini?“)

Recimo, u zabrinutim iskazima sudionikâ protesta oko vrela Une i iskazima onih koji su na druge načine reagirali na devastaciju rijeke čulo se i nešto što bi trebalo zasmetati svako uho koje je ekološki izoštreno, a što bi se moglo sažeti u izjavu: *Nećemo hidrocentrale, hoćemo turizam!* Naime, sve i da se sutra izričito i zavazda zabrani gradnja malih i velikih hidrocentrala na Uni, Una ne bi bila izričito i zavazda zaštićena, i to ponajprije i ponajviše upravo zbog *turizma*. Nema više industrije koja je u predratnom, socijalističkom periodu bila glavni faktor zagađivanja Une i uništavanja riječnog ekosistema, ali turistička industrija za Unu nije ništa manje opasna.

Oko Nacionalnog parka „Una” i oko Une mašta se o tome da će i taj kraj jednom postati kao Plitvička jezera, koja dnevno zna posjetiti i više od deset tisuća posjetitelja, ali se zaboravlja na ekološke posljedice masovnog turizma, zbog kojih su Plitvice stalno na rubu da izgube svoj visoki status na UNESCO-ovom popisu mjesta svjetske baštine, a time i u turističko-industrijskoj hijerarhiji. Naravno, to bi bila neizmerno manja šteta od nepovratne ekološke degradacije Plitvičkih jezera, koja je dostigla kritičnu točku. Una je već blizu kritične točke, a turizam tek što se rascvjetao. Aktualno bildanje turizma bez odgovarajuće infrastrukture, odnosno bez ikakve infrastrukture, nije ništa drugo nego lakomislena dnevna rasprodaja eonskih neobnovljivih prirodnih dobara.

S turizmom se kronične unske bolesti potenciraju i dolaze u akutnu fazu. Predturističke domorodačke septičke jame koje su prikacene

30 *Aktualno bildanje turizma bez odgovarajuće infrastrukture, odnosno bez ikakve infrastrukture, nije ništa drugo nego lakomislena dnevna rasprodaja eonskih neobnovljivih prirodnih dobara.*

*R. Hure-
magić,
„Zašto
ubijaju
rijeku:
može
li Una
oprostiti
Krajini?“*

na unski krvotok i narodni običaj bacanja krupnog otpada u Unu ili unske šumarke bili su „mila majka” spram onoga što se zbiva od početka „turističke revolucije”. Pod opravdanom sumnjom da sve te stotine tisuća turista moraju piškiti i kakiti, da se moraju otuširati, da se za njima mora oprati posteljinu, stolnjake i suđe, i tako dalje, zapitajmo se za početak: gdje odlaze svi ti ljudski ekskrementi i hektolitri kemijskih sredstava? Baš u onaj „netaknuti biser” koji je turiste namamio u Pounje, u „jednu od najljepših europskih rijeka”, u „jednu i jedinu” Unu te u nadzemni i podzemni svijet koji je s njome povezan na kompleksan način, što još ni znanost nije posve istražila.

Svi problemi unskoga turizma doista se sažimaju u kanalizacijskim cijevima koje vode direktno u rijeku, ali daleko od toga da su to jedini problemi koji muče Unu, jer tu je i enormno povećani promet, koji je štetan i za zrak i za zemlju i za vodu, pa mnogostruko veće količine otpada, za koji ni postojeća rješenja nisu zadovoljavajuća, pa divlja, neregulirana gradnja ugostiteljskih objekata, kuća za odmor i hotela, pa s time povezana i jednako divlja privatizacija obala rijeke i njihovo „uređivanje”, tj. uništavanje... a s razvijanjem turizma ne namjerava se ni prestati, ni usporiti.

Nikad dosta turista i traži se još i još, a turiste valja nekako dopremati na obale Une. Nekoć slavni željeznički promet „unskom prugom” neslavno je propao, autobusi i automobili predugo čekaju na tvrdoj granici Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom, znanstvenofantastična teleportacija iz *Zvezdanih staza* još uvijek nije znanstveno izvediva, a ideja da se temeljito uništeni vojni aerodrom „Željava” obnovi kao civilni aerodrom – kako bi servisirao dva nacionalna parka, plitvički i unski – također je u sferi znanstvene fantastike, jer kažu da nikako

Udruženim
snagama
„velikih”
i „malih
igrača”, kako
Hromadžić
slikovito
predočava,
rijeka Una
kao „čista,
neukrotiva,
a prelijepa
i vječna
djevojka
poprima
obličja
brutalno
izmrcvarene i
silovane žene
na umoru”
(H. Hromadžić,
„Turisti-
fikacija na
primjeru Une
i Bihaća”).

32

nije moguće graditi aerodrom na državnoj granici, a „Željava” se prostire i na hrvatskom i na bosanskohercegovačkom teritoriju. Stoga se kao spas nudi izgradnja međunarodnog aerodroma u Bihaću, tik uz rijeku Unu, kod sela Golubić. Spas za koga? Čak i (u osnovi pozitivna) „Studija o procjeni utjecaja na okolinu”, koju je, po narudžbi Javnog preduzeća Aerodrom Bihać d.o.o., 2018. godine izradila sarajevska tvrtka Centar za ekonomski, tehnološki i okolinski razvoj – CETEOR d.o.o., ukazuje na ozbiljne posljedice gradnje i još ozbiljnije posljedice kasnijeg funkcioniranja aerodroma kako za ljude, tako i za biljni i životinjski svijet te za zrak, zemlju i vodu. Užasan „ekološki otisak” ovog aerodroma, u kombinaciji s erozijom svakodnevnog života ljudi koji će na širem području Bihaća biti pogođeni ovom aerodromizacijom, mogu se usporediti s onim što se dogodilo Dubrovniku, Splitu i drugim gradovima nakon što su ih počeli pohoditi kruzeri. Do kruzerizacije se još koliko-toliko mogao moderirati suživot stanovnika i turizma, premda ni tada život nije ličio na raj, a nakon toga ovi su se gradovi pretvorili u pakao. Kao što Dubrovčani i Splitsani više ne žive uz more, nego uz luku za kruzere, tako Bišćani neće više živjeti uz Unu, nego uz zračnu luku.

Da bismo bolje shvatili što se zbiva i da bismo eventualno pronašli izlaz prije nego što situacija postane sasvim bezizlazna, trebaju nam i neki koncepti koji sažimaju raznorodne i na prvi pogled nepovezane fenomene i procese, koje pak treba promatrati pod jednim vidom i kao takvima im se suprotstavljati. Jedan od tih koncepata, koje trebamo uvrstiti u „unski leksikon gluposti i beščašća”, jest *turistifikacija*, a to je pojam kojim, prema Hajrudinu Hromadžiću, označavamo „fenomene i procese vezane uz pojačan udio industrije turizma u privredi i društvu neke zemlje”, gdje je riječ „o sve prisutnijim servisnim i uslužnim poslovima u nacionalnoj strukturi zapošljavanja, potom o tzv. rentijerskoj ekonomiji i s njom neraskidivo povezanim hotelijerstvom, te o trendovima apartmanizacije urbanih i ruralnih područja – što sve vodi ka nizu suspektnih i dugoročno problematičnih gospodarskih, društvenih i ekoloških efekata” (Hajrudin Hromadžić, „Turistifikacija na primjeru Une i Bihaća”, *Nomad*, 12. 8. 2021., <https://nomad.ba/hromadzic-turistifikacija-na-primjeru-une-i-bihaca>).

U citiranom tekstu Hromadžić problematizira turistifikaciju upravo na primjeru rijeke Une i grada Bihaća, ukazujući na ključnu ulogu „interesno-poslovnih investicija i profitabilnih kalkulacija koje su kratkoročne”, ali ne propuštajući istaknuti „često odsustvo svijesti i odgovornosti tzv. malih, običnih ljudi u njihovom praktičnom odnosu prema Uni”. Udruženim snagama „velikih” i „malih igrača”, kako Hromadžić slikovito predočava, rijeka Una kao „čista, neukrotiva, a prelijepa i vječna djevojka poprima obličja brutalno izmrcvarene i silovane žene na umoru” (H. Hromadžić, „Turistifikacija na primjeru Une i Bihaća”).

Jedan od sub-fenomena turistifikacije, na koji je uputio i Hromadžić, jest *betonizacija* riječne obale, a o njemu nas informira Alena Beširević u svom iznimno savjesno napisanom članku „Betoniranje Une: ko je

Može se
razumjeti
da netko
želi pojesti
autohtone
ćevape
ili popiti
egzotični
koktel uz šum
unskog slapa,
te da netko
želi u štiklama
prošetati
asfaltiranom
stazicom na
izbrijanjoj
obali rijeke,
ali težnju
za takvim
lakoumnim i
neodgovornim
luksuzom
može se
tolerirati
samo kod onih
koji dolaze
na Unu na
par dana,
kojima je Una
razbibriga.

zakazao u zaštiti obala?” (*Naratorium*, 4. 12. 2023., <https://naratorium.ba/ekologija/betoniranje-une-ko-je-zakazao-u-zastiti-obala/>). Njezin tekst tematizira masovnu izgradnju masivnih „obaloutvrda” i njihov utjecaj na rijeku te riječnu i porječnu floru i faunu. I ne bazira se na dojmovima i spekulacijama, nego obiluje podacima, dokumentima, izjavama relevantnih osoba i fotografijama, što – okupljeno ovako na jednom mjestu – izaziva jezu.

A jeza se povećava i produbljuje kada se to sagleda u historijskom, socijalnom i kulturnom kontekstu, odnosno kada se to razmotri i dijakronijski i sinkronijski, te se garnira literarnim „osjećajem za filing”, kao što to čini **Nihad Hasanović** u svojim istančanim unskim esejima, gdje problematiku hortikulturno-građevinsko-urbanističkog nasilja nad Unom analizira pincetom, pod povećalom ili mikroskopom, a zaključci su mu razorni kao da su napravljeni motornom pilom. Učinke aktivnosti onih „pametnjakovića” koji su lišeni pameti, pa ne vide dalje od svoga nosa, a djeluju uglavnom iz perspektive vlastite guzice, Hasanović naziva pravim imenom – *masakriranje Une* (Nihad Hasanović, „Masakriranje Une”, *Nomad*, 30. 8. 2021., <https://nomad.ba/hasanovic-masakriranje-une/>). Kada takvi ljudi, opremljeni ne samo potrebnom mašinerijom nego i političko-ekonomskom moći, stanu „uređivati” obale Une, možda stvarno imaju mutnu viziju nekakvog „ekološkog čišćenja”, ali je ona zlokobna kao i dobro nam poznato *etničko čišćenje*. Možda oni imaju nekakve mutne estetske predodžbe, ali njihova je estetika, riječima norveškog filozofa **Larsa Svendsena**, tek „estetika zla”, gdje zlo postaje igra bez posljedica, nešto sa čime se možemo igrati smatrajući da nož neće zasjeći preduboko (Lars Fr. H. Svendsen, *Filozofija zla*, TIM press, Zagreb, 2011.). Usuprot tome, Hasanović kaže:

„Kad je već došlo do toga da su se prije hiljada godina homosapijensi nastanili i namnožili pokraj Une (koja, uzgred rečeno, nije nastala da bi ugađala sumanutim željama i pokvarenjaštvu ugostitelja i drugih investitora u turizam), kad se, dakle, ta invazija dvonožnih štetočina već desila, onda bi se svaka građevinska ili ‘aranžerska’ vizija koja cilja na tu rijeku, na njenu obalu, morala planirati i realizirati s krajnjim oprezom, minucioznim preispitivanjem i maksimalnom kreativnošću. (...) To itekako ima smisla budući da su u proteklim dekadama ovdašnji planeri i projektanti razočaravali svojim diletantizmom i nedoraslošću. Iskazali su se kroz mahom maloumne, siledžijske i banalne koncepte, nedostojne sofisticiranog unskog biotopa.” (N. Hasanović, „Masakriranje Une”).

Može se razumjeti da netko želi pojesti autohtone ćevape ili popiti egzotični koktel uz šum unskog slapa, te da netko želi u štiklama prošetati asfaltiranom stazicom na izbrijanjoj obali rijeke, ali težnju za takvim lakoumnim i neodgovornim luksuzom može se tolerirati samo kod onih koji dolaze na Unu na par dana, kojima je Una razbibriga. Oni kojima je Una briga, jer uz nju su svakodnevno, a pogotovo oni koji sa svojih istaknutih društveno-ekonomsko-političkih pozicija odlučuju o njezinoj sudbini, trebali bi bdjeti nad njom s drugačijim ciljevima i

34

odnositi se prema njoj krajnje brižno. Za to bi, pak, trebali imati veću količinu informacija i dublje uvide, a da bih ih stekli, ne trebaju steći doktorat iz ekologije, nego samo trebaju šetati uz Unu s upaljenim osjetilima i razumom, kao Nihad Hasanović koji je ovu problematiku sumirao, takoreći, iz vlastite avlije u zajedničkoj nam Midžića mahali, ali s porukama koje se tiču cijele Une i Pounja, cijelog biljno-životinjsko-ljudskog svijeta i cijele povijesti i budućnosti Planeta:

„Osamdesetih godina prošlog vijeka, kada sam se doselio u taj kraj, ljetna noć se oglašavala posprdnim kreketanjem žaba. U kišnim danima, neke od njih bi doskakutale do dvorišne kapije, kao željne upoznavanja i razgovora. Raskošno žbunje na razmeđu vode i zemlje pružalo je utočište brojnim vrstama ptica, čije su kancone i simfonije uljepšavale jutro. A krajem maja i početkom juna cijela livada, blaženo mračna, pošteđena vještačke rasvjete, zasvjetlucala bi žutozelenim bljescima, ogromnim rojevima bljesaka. Nauka je ustanovila da snažno prisustvo svitaca na određenoj lokaciji ukazuje na odlično zdravlje i raznolikost ekosistema. Ti zagonetni insekti, nedovoljno proučeni, obožavaju vlažne, u korov zarasle poljane uz vodene tokove. Krilatih zvjezdica više nema nad nekadašnjom livadom, sada parkom, ili ih ima vrlo malo, desetkovane su. Otjeralo ih je uporno, sumanuto višegodišnje nasilje nad zemljom, njeno tobožnje dotjerivanje, urbaniziranje. Otjerala ih je rasvjeta koja svu noć blješti sprečavajući mužjake i ženke svitaca da ašikuju putem fenomena zvanog bioluminiscencija. Više nema veličanstvenih misterioznih svjetlucanja nalik na rasplesana sazviježđa. Noć je izgubila draž. I kao što se obično dešava kada naši političari u dogovoru s nazovistručnjacima ‘urede’ neku gradsku površinu s naglašenim prisustvom divljeg, rezultat bude više ružnoće, više banalnosti na ovoj izmrcvarenoj planeti.” (Nihad Hasanović, „Svici i političari”, *Inforadar*, 3. 8. 2024., [https://inforadar.ba/nihad-hasanovic-svici-i-politicari/.](https://inforadar.ba/nihad-hasanovic-svici-i-politicari/))

35

Istina, turistički reflektori mnogo su jači od svjetla koje emitiraju svici, ali u biološko-ekološkom pogledu, nestanak svitaca uopće se ne može uspoređivati s nastankom bilo kakve ljudske koristi, jer prije ili kasnije pokazat će se da su „nebitni” svici i druge životinje i biljke, koje se nerazborito tamani satirući njih same i njihova staništa, bili uvjet ljudskog opstanka i dobrobiti.

TURISTIČKI RAT I MIRNODOPSKI UNOLOMNI POTHVATI

SPOMENUTO „uređivanje” unskog okoliša spada u turističke ili paraturističke pojave, koje smo ovdje snažno i s razlogom naglasili, ali pored njih su permanentno prisutni i drugi tipovi ugroza, koji nipošto ne bi smjeli pasti u drugi plan.

Uz turizam koji bi se, s obzirom na Unu, mogao usporediti s ratom, postoje i neki „mirnodopski” pothvati koji su jednako agresivni i također su razlog za uzburanost. Na primjer, podaci o onečišćavanju Une kojekakvim otpadom i divlja odlagališta otpada uz samu rijeku, koji, uz nuspojave turizma, dovode do šokantne spoznaje: dok se prije stotinjak godina unsku vodu moglo piti u cijelom njezinom vodotoku,

Ako se nastavi ovaj trend, iluziju o Uni kao nedirnutom kutku prirode neće se još dugo moći održavati u turističkom reklamiranju Une i Nacionalnog parka „Una”, jer su neugodne istine o kojima je bilo riječi dostupne svjetskom općinstvu putem interneta.

36

9

danas je na nekim lokacijama njezina kvaliteta takva da ni kupanje u Uni više nije preporučljivo.

Ako se nastavi ovaj trend, iluziju o Uni kao nedirnutom kutku prirode neće se još dugo moći održavati u turističkom reklamiranju Une i Nacionalnog parka „Una”, jer su neugodne istine o kojima je bilo riječi dostupne svjetskom općinstvu putem interneta, tako da će se zasigurno širiti kao što se putem internetskih turističkih platformi šire informacije o atraktivnim pounjskim apartmanima i kućama, koji na web-stranicama nude luksuz, a u stvarnosti se radi o čumezima nastalim iz adaptiranih garaža i štala.

Turističkoj propagandi ne pomažu ni skandali povezani s „revitalizacijom industrije” u slivu Une, koje se – za potrebe utišavanja nezadovoljstva turističkih radnika i sveg stanovništva – opravdava poticanjem „poduzetničke klime” i obećavanjem novih radnih mjesta, gdje prednjače gotovo dvadesetogodišnji planovi o kamenolomima, odnosno rudnicima na samom rubu Nacionalnog parka „Una”, u režiji sumnjivih kompanija (koje treba istraživati putem ključnih riječi *Lafarge*, *Etex* i *Siniat*), a s podrškom institucija Federacije Bosne i Hercegovine i Grada Bihaća, pogotovo kad je na čelu Bihaća bio „kontroverzni” Hamdija Lipovača. Jedan nedavni, gotovo slučajno izabrani citat, dovoljno govori koliko su argumenti u prilog eksploataciji kamena u ovom ekološki vrlo osjetljivom području kontradiktorni, a time i slabi, te koliko je pritisak usmjeren na realizaciju ovog projekta jak, poput onih rovokopača i ostale tehnike koju se u slavljenju ovog rovokopanja uopće ne spominje, kao da će se sirovina iskopavati, obrađivati i transportirati sama ili uz pomoć domicilnih kukaca, ptica i riba:

„Na osnovu ranije dostavljene dokumentacije i mišljenja nadležnih, iz Ministarstva okoliša i turizma Federacije procijenili su da nema potrebe za izradom studije utjecaja na okoliš. Isti stav imaju i u firmi *Siniat* – posljedica neće biti. – ‘Sad smo dobili tu okolišnu dozvolu, jer se usvojio plan. Sad ide daljnja procedura, rudarski projekat i otvaranje kopa. U sklopu toga je predviđena i fabrika. To je gips, prirodna sirovina, praktično kamen. On ne može da ima utjecaj na bilo koji način na okoliš’ – tvrdi **Esad Mahmutović**, direktor firme *Siniat*.” („Investicija francuskog giganta u BiH uznemirila mještane”, *BiznisInfo*, 20. 5. 2024., <https://www.biznisinfo.ba/investicija-francuskog-giganta-u-bih-uznemirila-mjestane/>.)

VIDIMO i ovdje: informiranost u kaosu lažnih i istinitih informacija krajnje je nepouzdana, a od toga onda zavise i protesti protiv ovakvih „unolomnih” zahvata, koji su uglavnom endemični i neorganizirani. Primjerice, kako to da se u srpnju i kolovozu 2024. godine podigla ova kva „frka” oko hidrocentrale uz vrelo Une, a za jedan drugi skandal na istoj lokaciji, umnogome sličan, ne zna gotovo nitko? Mislimo tu na „megalomanski projekt uzgoja kalifornijskih pastrva” u ribogojilištu koje je prikazano na Unu, pri samom njezinom izvoru, što je pomno pratila i o tome u seriji članaka informirala **Melita Vrsaljko** na portalu *Faktograf* (rujan 2023. – veljača 2024., <https://faktograf.hr/tag/kalifornijske-pastrve/>).

Netom navedeni projekti vrlo su opasni i protiv njih se treba boriti na sve načine, ali to su očigledni problemi, šaka u oko, pa će se uvijek naći barem šačica ljudi da se tome usprotivi, uspješno ili ne. S turizmom nije tako, on je tiha, podmukla prijetnja, tim više što lako korumpira i one koji se inače smatraju informiranima i osviještenima te im je stalo do zaštite prirodne i kulturne baštine. U onim masama koje odnedavno protestiraju protiv masovnog turizma u Barceloni, Veneciji, Ateni, Amsterdamu i nekim drugim gradovima koji izdišu pod pritiskom turista, mnogo je ljudi koji su do jučer podupirali turističku industriju te manje ili više profitirali od nje, ali im je to dozlogrdilo jer su se otrijeznili i shvatili da ne žive više u svojim gradovima, nego u „turističkim destinacijama”, pa to više i nije život, nego životarenje. Ali nema povratka na staro. I za to nisu odgovorni samo „zli kapitalisti”, nego upravo svi koji su svjedočili rapidnoj turistifikaciji tih mjesta, bilo da su je aktivno podržavali ili samo šutke promatrali.

UNA KAO OSOBA I NJEZINI INTERESI?

AKO nije već prekasno, onda je „pet do dvanaest” da se zaustavi divlja nje turizma po Uni i oko nje, da se svi oni koji potiču ovakav razvoj i sudjeluju u tome presaberu i dozovu pameti te da se turizam i druge aktivnosti koje se tiču iskorištavanja Une i njezine okoline počnu provoditi osmišljeno i dalekovidno. I što suzdržanije. To zacijelo zvuči kao blasfemija za kapitalizam i kapitalistički turizam, čak i u krajevima poput Bihačke krajine, koji su tek nedavno „otkrili turizam” i odmah od njega učinili glavnu privrednu djelatnost, odnosno otkrili „zlatnu koku” i pretvorili je u „zlatno tele” kojem se klanjaju kao svemoćnom božanstvu i prinose mu žrtve.

37

Međutim, i krupni i sitni kapital, kao i država koja im pokorno služi, trebali bi, u svojoj ograničenoj perspektivi, prepoznati prostu činjenicu da je ovakav rast (u kooperaciji turističke i energetske eksploatacije Une, uz nepresušno kanalizacijsko i ino zagađenje rijeke) u proturječju s očuvanjem same osnove tog rasta, jer to nagriza samu bazu, materiju koja se turistički eksploatira u svrhu što bržeg stjecanja što većeg profita. Što će se eksploatirati kad ovakve Une više ne bude, za pedeset, dvadeset ili deset godina? Na osnovi čega će se tada prosperirati u Pounju? Hoće li se uopće živjeti ili će se samo masovno životariti? Ako samo malo mućnemo glavom, shvatit ćemo da je „krupnim ribama” u rijeci kapitala to zadnja stvar o kojoj razmišljaju, ako imalo razmišljaju o tome. Kako kaže ona poslovice: „Lakše je zamisliti kraj svijeta nego kraj kapitalizma”. Vidjelo se već mnogo puta: kada kapitalizam iscrpi jedno polje eksploatacije, pronalazi drugo, koje opet iscrpljuje do kraja. Čini se da su samo ljudi neiscrpivi resurs, odnosno njihova glupost, naivnost, pohlepa ili nevolja: kada bi sa Štrbačkog buka voda samo još kapala na suhu sedru u podnožju i kada bi se cijela Una pretvorila u mutni potočić, neki bi opet profitirali, a neki bi im u tome nerazborito asistirali. Recimo, osiromašeni i obesmišljeni žitelji Pounja mogli bi prodavati svoje organe dobrostojećim bolesnicima, kao što to danas čine žitelji

Možemo
čitati Næssova
mudra upozorenja
kao propuštene
šanse,
primjerice,
tezu koju je on,
skupa sa svojim
suradnikom
Georgeom
Sessionsom,
1984. godine
iznio u
„Temeljnim
principima
dubinske
ekologije”,
naime, da
je potrebna
„duboka svijest
o razlici između
velikog (big) i
veličanstvenog
(great)”,
odnosno da
pod vidom
inherentne
vrijednosti
života treba
„uvažavati
kvalitetu
života, a ne
držati se
sve višega
standarda
življenja.”

38

nekim drugih dijelova svijeta, primjerice, oni koje danas migrantska ruta vodi na Unu, a u budućnosti će možda biti Pounjani, kad svi današnji Pounjani presele na ahiret zapadne i sjeverne Europe, kako bi tamo, uz neke druge preživjele rijeke, živjeli ili životarili služeći bogatije gospodare. – Takvi distopijski scenariji nastaju već danas, a hoće li se oni realizirati ili će biti nadvladani kontra-scenarijima, u kojima rijeka Una neće biti sporedna glumica ili čak statistica, ovisi samo od intenziteta i masovnosti otpora građana, pa i institucija koje bi uistinu demokratski nastupale u ime građana.

Naravno, kapitalizam i kapitalistički turizam organski odbijaju ideju o intrinzičnoj, prirodnoj vrijednosti jedne rijeke i prirode uopće. Već je rečeno: u toj perspektivi vidljiva je samo instrumentalna vrijednost, bez obzira na posljedice. Ali sve je veća vjerojatnost da će doći dan kada će postati jasno da je „održivi razvoj” u okvirima kapitalizma bio prazna floskula i da pojam „ekologija” ima smisla samo ako se misli i prakticira kao „dubinska ekologija”, kako je to činio norveški filozof Arne Næss (1912.–2009.). No, budući da je kritična točka ekološke krize već prekoračena i nema povratka na idealno, a možda čak ni na podnošljivo stanje, tog bismo dana tek s nostalgijom mogli čitati Næssova mudra upozorenja kao propuštene šanse, primjerice, tezu koju je on, skupa sa svojim suradnikom Georgeom Sessionsom, 1984. godine iznio u „Temeljnim principima dubinske ekologije”, naime, da je potrebna „duboka svijest o razlici između velikog (big) i veličanstvenog (great)”, odnosno da pod vidom inherentne vrijednosti života treba „uvažavati kvalitetu života, a ne držati se sve višega standarda življenja” (Arne Næss, George Sessions, „Basic Principles of Deep Ecology”, *The Trumpeter*, god. 3, sv. 4, 1986., str. 14; dostupno i na ovoj web-adresi: <https://theanarchistlibrary.org/library/arne-naess-and-george-sessions-basic-principles-of-deep-ecology>).

Kako god bilo, različiti subjekti i grupacije koji su vezani za Unu ističu svoje interese (poduzetnici, političke vlasti, nevladine organizacije, lokalno stanovništvo), ali o *interesima same rijeke* gotovo da nema ni riječi. Što bi to bili „interesi Une” i kako je moguće govoriti o interesima nekog entiteta koji (u pravnom i filozofskom smislu) nije subjekt, osoba, biće?

Ima barem jedan takav slučaj, o kojem kod nas ekstenzivno piše filozofkinja Lidija Knorr u svojoj doktorskoj disertaciji *Privatizacija prirodnih dobara i odgovornost u doba globalizacije* (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2023.), a to je rijeka Whanganui na Novom Zelandu. Nakon dugotrajne pravne borbe maorskih plemena s Velikom Britanijom i nezavisnim, ali britanskoj kruni podređenim Novim Zelandom (borbi koja traje od polovice 19. stoljeća), u čijim domorodačkim vjerovanjima ova rijeka ima iznimno, čak nadnaravno značenje, 2017. godine donesen je zakon u kojemu je i rijeci Whanganui i cijelom tom području (Te Awa Tupua) priznat pravni identitet s pravima pravne osobe, što implicira i posebnu zaštitu koja na prvi pogled nalikuje na koncept „nacionalnih parkova”, ali je i šira i dublja, pa i u suštini drugačija od koncepta nacionalnih parkova i drugih područja

zaštićenih uobičajenim zakonodavstvom. Mijenjajući ujedno i poimanje i pravni status prirodnih entiteta, kao i koncept vlasništva nad prirodnim dobrima, ovaj zakon kaže da je Te Awa Tupua „duhovni i fizički entitet koji podržava i održava život i prirodne resurse rijeke Whanganui te zdravlje i dobrobit svih zajednica koje nastanjuju njezino područje”, da je „nedjeljiva i živa cjelina koja se nalazi na području od planina do mora, a uključuje rijeku Whanganui i sve njezine fizičke i metafizičke elemente”, da „zajednice koje nastanjuju područje Te Awa Tupua imaju neotuđivu povezanost i odgovornost za Te Awa Tupua i njezino zdravlje i dobrobit”, te da je „jedinствена cjelina koja se sastoji od mnogo elemenata i zajednica, koji surađuju u zajedničkoj svrsi zdravlja i dobrobiti Te Awa Tupua”.

39

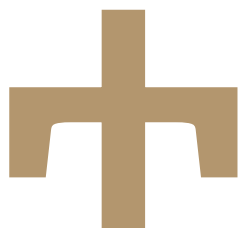
Treba reći da je nekoliko godina prije toga, točnije 2014. godine, još jednom novozelandskom području, na istim pretpostavkama, priznata pravna osobnost, a to je Te Urewera, za koju zakon kaže da je „drevna i postojana, tvrđava prirode, živa od povijesti, a njezin krajolik obiluje tajanstvenošću, pustolovinama i skrivenom ljepotom” te da je „mjesto duhovne vrijednosti, koje posjeduje *mana* (nadnaravnu silu u osobi, mjestu ili predmetu) i *mauri* (životnu snagu i osobnost)”. Tako Te Urewera „ima identitet u sebi i iz sebe, nadahnjujući ljude da se posvete skrbi o njoj”, što se prije svega odnosi na domicilno maorsko pleme Tūhoe, ali i na druga maorska plemena i sve stanovnike Novog Zelanda koji „priznaju posebnu povezanost s dijelovima Te Urewere i imaju posebne običajne interese u njoj” (*Te Urewera Act 2014*, verzija od 28. 10. 2021., <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2014/0051/latest/whole.html>).

TIME se na neki način ozbiljuje koncept „riječnog građanstva”, o kojem govori Azra Hromadžić u knjizi *Riverine Citizenship*, premda bi ovaj tip „riječnog građanstva”, prema njezinoj kategorizaciji, imao i naglašene elemente „eko-nacionalizma”. No ne bismo se smjeli zaletjeti i označiti maorsku poziciju kao „eko-nacionalističku”, jer maorski

Ekstremno osiromašenje prirodnih resursa i rapidno izumiranje biljnih i životinjskih vrsta, kao i „protuudari potlačene prirode”, koje sve jasnije vidimo u zagrijavanju atmosfere i hidrosfere, poplavama, požarima i potresima, moglo bi nas natjerati da mijenjamo svoje poglede i planove.

40

„nacionalizam”, pogotovo ima li se u vidu njihov tradicionalni i još uvijek življeni odnos s prirodom, nema veze s onim što kod nas nacionalizam inače znači: agresivnu i u „povoljnim okolnostima” terminatorsku isključivost po principu „krvi i tla”, gdje je i prirodni okoliš vrijedan samo utoliko što je „naš”, pa uz „naše rijeke” na „našem tlu” često poteku i rijeke krvi.

Una kao Whanganui i Pounje kao Te Awa Tupua i Te Urewera? Nažalost, ništa od toga. Uvažavajući specifičnosti naše kulture i civilizacije te put koji smo prevalili (ono što nazivamo „napretkom”, premda se to u nekim bitnim stvarima pokazuje kao nazadak, za što su ekološki problemi najbolji primjer), ne možemo očekivati da će se ikada rehabilitirati neke prapovijesne predodžbe prirode, tj. odnosa čovjeka i ne-ljudske prirode, a ne možemo očekivati čak ni da bi logika suživota i suradnje s prirodom, odgovornosti i skrbi uskoro mogla u ozbiljnijoj mjeri na globalnoj razini konkurirati logici bezobzirne eksploatacije i profita.

Ali tako nam se možda samo čini u ovom času. Ekstremno osiromašenje prirodnih resursa i rapidno izumiranje biljnih i životinjskih vrsta, kao i „protuudari potlačene prirode”, koje sve jasnije vidimo u zagrijavanju atmosfere i hidrosfere, poplavama, požarima i potresima, moglo bi nas natjerati da mijenjamo svoje poglede i planove. Prije ili kasnije shvatit ćemo kakva je zabluda bio naš kratkoročni i antropocentrični pogled i morat ćemo razvijati, iako možda još uvijek ne znamo kako, dugoročni biocentrični i ekocentrični pogled.

Spomenuti novozelandski primjeri – priznavanje pravne osobnosti „fluidnim entitetima” u okviru „krutog zakonodavstva” kakvo je ono novozelandsko, bazirano na engleskom, tj. britanskom – pokazuje da je čak i u postojećim okolnostima moguće napraviti značajne iskorake u tom pravcu i zato ovi primjeri mogu služiti kao uzor za drugačiju socijalno-političko-pravnu regulaciju odnosa čovjeka i prirode. Ali sigurno je da nikakva formalna regulacija neće biti učinkovita ako se prije toga ili paralelno s time ne bude mijenjao i svjetonazor, tj. „prirodonazor” i „rjekonazor” ljudi koji su aktivni i pasivni dionici takvih regulacija.

MISLITI POPUT UNE

AMERIČKI šumar, ekolog i pisac Aldo Leopold (1887.–1948.), upozoravajući na opasnosti redukcionističkog i uskogrudnog antropocentričnog pristupa prirodi, napisao je esej „Thinking Like a Mountain” (objavljen u njegovoj knjizi *A Sand County Almanac* iz 1949.), u kojemu je čovjeka modernog doba prikazao kao kratkovidnu, a umišljenu i arogantnu neznalicu jer, kako kaže Leopold, „on nije naučio misliti poput planine”, pa zato i imamo „rijeke koje ispiru budućnost u more” (Aldo Leopold, *Ljetopis pješčanog okruga i crtice ovdje i ondje*, Smartway, Sveti Martin na Muri, 2021., str. 130).

Misliti poput planine, a mi bismo mogli reći – *misliti poput rijeke*. Misliti poput planine ili rijeke – nije li to budalasto? Nipošto, jer galopirajuća ekološka kriza, s učestalim ekološkim tragedijama i

„Boljelo me je to što se nije priznavala apsolutna tajanstvenost prirode i što se samouvjereno govorilo o objašnjenju, a zapravo se samo iznosilo sve produbljenije opise koji su ono tajanstveno činili samo još tajanstvenijim.” (Albert Schweitzer, *Aus meiner Kindheit und Jugendzeit*, C. H. Beck, München, 1985., str. 41.)

prijetećom ekološkom kataklizmom, upravo je rezultat zanemari- vanja činjenice da je priroda kompleksna i na kraju krajeva neraz- mrsiva mreža života i uvjetâ života, da je naše znanje o njoj nužno ograničeno i da bi naše djelovanje zato trebalo biti krajnje obzirno i oprezno, te da instrumentalistički odnos čovjeka prema prirodi ne može završiti drugačije nego tragično za samoga čovjeka.

Nevolju u kojoj se nalazimo jezgrovito je, iz širine svoga znanja i dubine svojih uvida, izrazio i **Albert Schweitzer** (1875.–1965.), njemački fi- lozof, liječnik, teolog, protestantski svećenik, muzikolog, muzičar, humanitarni i mirovni aktivist te dobitnik Nobelove nagrade za mir, koji je, u opreci prema površnom i oholom odnosu prema prirodi i životu, razvio „etiku strahopoštovanja prema životu”:

„Boljelo me je to što se nije priznavala apsolutna tajanstvenost priro- de i što se samouvjereno govorilo o objašnjenju, a zapravo se samo iznosilo sve produbljenije opise koji su ono tajanstveno činili samo još tajanstvenijim.” (Albert Schweitzer, *Aus meiner Kindheit und Jugendzeit*, C. H. Beck, München, 1985., str. 41.)

No, kad se istaknu takva biocentrična i ekocentrična mišljenja i za- htjevi, a pogotovo kad se uz to izrazi određena skepsa spram moći tehnološko-ekonomsko-političkog kompleksa koji počiva na tvrdoj antropocentričnoj pretpostavci, odmah se pojave „trezvenjaci” koji svoju poziciju proglašavaju „realističnom” i „pragmatičnom”, a sve što se tome protivi pospradno označe kao „idealizam” i „romantizam”. Stvar stoji upravo suprotno! U svjetlu nesagledivih globalnih ekološ- kih problema i njihovih bezbrojnih lokalnih manifestacija, jedini re- alistični i pragmatični pristup jest onaj biocentrični i ekocentrični, a ne beslovesna ekološka destrukcija, čija je druga strana tehnicizirani ekološki menadžment i protekcionistički ekološki intervencionizam pod vidom „zelenog kapitalizma”, što je inače „*contradictio in adje- cto*” iliti „drveno željezo”. Stoga je jedna od pretpostavki izlaska iz antropocentrične perspektive oslabljivanje, a na koncu i napušta- nje „korporocentrizma”, kako Lidija Knorr naziva ono stajalište, svojstveno aktualnoj formi kapitalizma, u kojemu je korporacija „središnji subjekt današnjeg društva te ostvaruje veća prava nego čovjek-pojedinac (a posebno priroda ili prirodni entiteti)”:

„Problem nije samo u prekomjernoj akumulaciji kapitala nego i u podre- đivanju prirode ne više čovjekovim potrebama, nego potrebama kor- poracije. Dok je ranije u povijesti čovjek podređivao prirodu u svrhu vlastitoga razvoja, premda nauštrb prirode, danas korporacije po- dređuju prirodu svojim interesima, nauštrb prirode i čovjeka, odno- sno usklađenog odnosa čovjeka i prirode. Slučaj aproprijacije i priva- tizacije voda dobro predočava taj problem.” (L. Knorr, *Privatizacija prirodnih dobara i odgovornost u doba globalizacije*, str. 13.)

UNA – JEDNA I JEDINA ILI JEDNA I JEBENA?

EPOHALNI zaokret u mišljenju i djelovanju – od antropocentrizma prema biocentrizmu i ekocentrizmu – danas se čini kao utopija. Možda i jest utopija, ako utopiju zamišljamo kao konačnu destinaciju,

Stoga
je zločin
koji se u ljeto
2024. godine
provodi na
vrelu Une
ujedno i
šansa da se
resetiramo
i napokon
počnemo
„misliti poput
rijeke” ~
~ iz
perspektive
Une.

42

kao *džennet* u kojem se živi od have i vode po principu „ni brige, ni pameti”. Nasuprot tome, utopiju bi trebalo shvaćati kao postavljanje visokih ciljeva kojima se korak po korak približavamo i vjerojatno ih nikada nećemo dosegnuti, ali djelovanje u pravcu njihovog ostvarenja ipak mijenja nabolje uvjete našeg života, naš život i nas same. **Ivan Illich** (1926.–2002.), mislitelj hrvatsko-austrijsko-židovskog porijekla, a svjetskih pogleda i dosega, u jednom je intervjuu iz 1972. godine rekao: „Kada me pitaju jesam li utopist, kažem da sam za pojednostavljenje, a ne za romantizam.” U tom smislu, nema ničega jednostavnijeg od naputka: *Ne uništavaj ono od čega zavisi tvoj vlastiti život, život tvoje djece i njihove djece, budućih generacija čovječanstva i čovječanstva kao takvog!*

Ako nam je stalo do opstanka čovječanstva na duge staze, takvom stajalištu zapravo nema alternative, samo je pitanje kada ćemo to priznati, osvijestiti se i početi mijenjati svoje individualne i kolektivne poglede i prakse. A na to nas neće ni prisiljavati, ni poticati velika politika i ekonomija, nego samo ono što se događa u našoj neposrednoj okolini, gdje globalni problemi kojih smo možda i inače svjesni, ali ih potiskujemo, postaju bolno opipljivi i urgentni. Stoga je zločin koji se u ljeto 2024. godine provodi na vrelu Une ujedno i šansa da se resetiramo i napokon počnemo „misliti poput rijeke” – iz perspektive Une.

Ima li uopće takve svijesti i senzibiliteta? Ima li takvih branitelja Une? Koliko je ljudi, među onima koji su na ovaj ili onaj način povezani s Unom, spremno na takav korak? Koliko nas je u stanju zauzeti takvu *unsku perspektivu* i nastojati se držati toga u vlastitom djelovanju, nastojeći paralelno mijenjati kontekst, potkopavajući raznim metodama vladajuću antiokološku i antibiotsku ekonomsko-političku paradigmu? Nažalost, vrlo malo. Između raznih stranaka koje su se ovih dramatičnih dana očitovale po pitanju Une – između podivljalih poduzetnika i državnih organa koje boli spolni organ za Unu, te onih kojima je stalo do Une jer očekuju nešto od nje, umjesto da sklope mir s njom i puste je na miru – izgleda da je sama Una „jebena stranka”. Da, kažemo da je Una „jedna i jedina”, ali kako stvari stoje, trebali bismo biti iskreni i zaključiti da je primjereniji slogan: „Una – jedna i jebena”.

O AUTORU

HRVOJE Jurić rođen je 1975. godine u Bihću. Radi kao profesor na Odsjeku za filozofiju zagrebačkog Filozofskog fakulteta, gdje predaje etiku i bioetiku. Uz brojne znanstvene, stručne, esejističke i publicističke članke, objavio je sedam autorskih i sedam uredničkih knjiga znanstvenog karaktera te sedam pjesničkih knjiga. (Tekst pod naslovom *Una – jedna i jebena*, 1. i 2. dio prvotno je objavljen 18. i 19. 8. 2024. na portalu jergovic.com/ajfelov-most/)

BOŠNJAČKI

ق

KAKO su radovi uopće mogli početi bez ključnog dokumenta o okolišnoj prihvatljivosti te tko je to, na koji način i zašto odobrio projekt. Na ta pitanja i puno drugih prvi bi trebali odgovoriti Općina Gračac i Zadarska županija, a zatim barem dva nadležna ministarstva Republike Hrvatske, uz druge državne institucije. Kako se moglo dogoditi da se takav projekt zamisli i krene realizirati u području pod posebnom paskom Europske unije, time i Hrvatske, zaštićeno u sklopu ekološke mreže *Natura 2000*, koja obuhvaća područja važna za očuvanje ugroženih vrsta i stanišnih tipova na teritoriju Europske unije?..

O

OVOLJETNA bi unaska tragedija vjerojatno prošla nezapaženo da se mještani Donje Suvaje i Srba te lokalna udruga „Una” nisu trgnuli i digli glas uz druge udruge građana, medije i pojedince, koji su alarmirali javnost u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, pa i šire, tako da proteste čak ni najveći izdajnici hrvatskog naroda – hrvatska vlast u suradnji sa medijima nisu mogli više ignorirati kao prvih dana građevinske invazije na Unu...

U

SVE dok države Bosna i Hercegovina (što god to značilo) i Hrvatska tretiraju Unu ili neki drugi prirodni entitet koji nadilazi državne granice kao „unutrašnju stvar” jedne ili druge države, nećemo se pomaknuti s mjesta, tj. pomicat ćemo se samo prema dnu...

د

EPOHALNI zaokret u mišljenju i djelovanju – od antropocentrizma prema biocentrizmu i ekocentrizmu – danas se čini kao utopija. Možda i jest ako utopiju zamišljamo kao konačni cilj, kao *džennet* u kojem se živi od have i vode po principu „ni brige, ni pameti”. Ali, utopija može značiti i postavljanje visokih ciljeva kojima se, korak po korak, približavamo i vjerojatno ih nećemo dosegnuti, ali već samo djelovanje u pravcu njihovog ostvarenja ipak mijenja uvjete našeg života nabolje, naš život i nas same...
